

De paradox van maximale vrijheid: 'Wij, de mensen, zijn Ruigoord'

De ontwikkeling van Ruigoord als utopie van 1973 tot nu

Naam: **Renée Karsten** (5935911)
E-mailadres: r.karsten@students.uu.nl
Begeleider: dr. Hans Schouwenburg
Datum: 27-03-2020
Aantal woorden: 13.873

BA-eindwerkstuk, Taal- en cultuurstudies, Universiteit Utrecht

Titelquote: 'Wij, de mensen, zijn Ruigoord',

Bron: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 4.1 Ruigoord diversen.1980-2017, 'Vredespijp in jarig Ruigoord', *Het Parool*, 25-07-2003.

Samenvatting:

In 1973 kraakte een groepje Amsterdamse kunstenaars, onder leiding van Gerben Hellinga en Hans Plomp, Ruigoord. Ruigoord was een dorpje onder de rook van Amsterdam dat op dat moment werd omsloten door de akkers van de Houtrakpolder. In Ruigoord had de gemeente Amsterdam de oorspronkelijke bewoners uit hun huizen verdreven om het dorp te kunnen slopen en de Amsterdamse industrie uit te breiden. Om de sloop van het dorp tegen te gaan, kraakten de kunstenaars het dorp. Ze richtten hier een alternatieve samenleving in die inging tegen de status quo. Onverwachts en ondanks de sterke politieke druk van de omliggende gemeentes bestaat Ruigoord tot op de dag van vandaag. Het dorp is sinds de kraak wezenlijk veranderd en ontwikkelde zich van een boerendorpje tot een levendige kunstenaarsvrijplaats. De vraag die centraal staat in deze scriptie luidt: Op welke wijze legitimeerden en verbeeldden de krakers van Ruigoord hun utopie door de tijd heen? Ruigoord kon namelijk blijven bestaan doordat de kunstenaars hun utopie veranderden als de omstandigheden veranderden. De krakers wisten zodoende het bestaan van hun utopie steeds opnieuw te verzekeren. Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de ontwikkeling van Ruigoord als utopie vanaf de kraak in 1973 tot nu.

Het theoretische concept van een utopie richt zich immers voornamelijk op de idealen. In dit onderzoek wordt echter de ontwikkeling van het praktische model van de utopie geanalyseerd. In Ruigoord ontstond er een spanning tussen de idealen en de verbeelding aan de ene kant en de praktijk aan de andere kant. Dit mondde uit in de paradox van maximale vrijheid, waarbinnen de Ruigoorders telkens moesten herbronnen. Om dit te onderbouwen, analyseer ik de verhaallijn van de Ruigoorders door de tijd heen middels de theorie van Maarten Hajer. Dit beslaat zowel de utopische oplossing die de krakers met de creatie van een alternatieve samenleving in Ruigoord boden, als hoe zij hun alternatieve samenleving verbeeldden, legitimeerden en in de praktijk brachten. Deze analyse komt tot stand door het gebruik van de belangrijkste archiefcollecties over Ruigoord gehuisvest in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, te Amsterdam.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Hoofdstuk 1. Van utopische literatuur tot Ruigoordse kraak.....	9
1.1 Literaire utopieën.....	9
1.2 Van papier naar utopische praktijk	10
1.3 De wereld door een groene bril	11
1.4 Conclusie	12
Hoofdstuk 2. 'Your house is mine, for the time' (1973 – 1991)	13
2.1 Kraken als utopie: het behoud van iets dat al 'honderden jaren bestaat'	14
2.2 Utopische verbeelding in het eigen bestemmingsplan	17
2.3 De legitimatie van 'behoefte aan land, vrijheid en ruimte voor fantasie'	19
2.4 De praktijk: 'We zitten echt vol'	20
2.5 Conclusie	23
Hoofdstuk 3: De aanvallen van buiten het hoofd bieden (1991 – 2000) .	24
3.1 Nieuwe vrienden als oplossing voor Ruigoord.....	24
3.2 De verbeelding van Ruigoord als publiek cultureel centrum	25
3.3 De legitimatie: 'Dag, boom. Hallo, haven'	27
3.4 De praktijk: van milieuactivist tot nomadisch volk.....	31
3.5 Conclusie	32
Hoofdstuk 4. Ruigoord onder voorwaarden (2000 – heden).....	34
4.1 Het nieuwe imago	35
4.2 De ateliers als 'ruggengraat van onze culturele vrijhaven'	36
4.3 De interne vrijheid onder vuur	37
4.4 De praktijk: 'In de industriële wildernis'	38
4.5 Conclusie	40
Conclusie	41
Figuren.....	46
Bronnen en literatuurlijst	49

Inleiding

'Mijn lief dorp

verdwijnt nooit als een brandgat

in de kaart van de randstad.¹

- Lenneke van der Assen, bewoonster Ruigoord

In 1973 kraakte een groepje Amsterdamse kunstenaars Ruigoord, een dorp onder de rook van Amsterdam en omsloten door de akkers van de Houtrakpolder.² De kunstenaars Gerben Hellinga en Hans Plomp die de kraak in gang zetten, zagen in die periode hoe de gemeente Amsterdam steeds meer oorspronkelijke bewoners dwong om Ruigoord te verlaten, zodat de gemeente het dorp kon platgooien en de haven van Amsterdam uitbreiden. Sinds de kraak gingen er decennia voorbij waarin de krakers de strijd met de gemeenten Amsterdam en Haarlemmerliede aanboden om het bestaan van Ruigoord veilig te stellen. Ze richtten in Ruigoord een compleet nieuwe, alternatieve samenleving in. Geheel tegen de verwachtingen ging de wens van bewoonster Lenneke, verwoord in bovenstaand gedichtje dat zij in 1987 schreef, in vervulling: Ruigoord bestaat nog steeds en is tot op de dag van vandaag een uniek kunstenaarsdorpje middenin de randstad. De Ruigoorders gingen met hun utopie tegen de status quo in en wisten het voortbestaan telkens te verzekeren door zich te wapenen tegen de dreiging van het verdwijnen van Ruigoord. In 2000 ging zelfs de gemeente Amsterdam overstag met de toezegging dat Ruigoord in legale vorm mocht blijven bestaan onder de restrictie dat de kunstenaars er niet meer zouden wonen. Hiermee kwam Ruigoord er heel anders uit te zien dan voorheen. Het dorp groeide uit tot een kunstenaarskolonie met een grote hoeveelheid kunstteliers en talloze kunstop tredens en festivals. Van een normaal boerendorpje (zie Figuur 1) omsloten door akkers ontwikkelde het zich tot een levendig dorp, rijk aan kunstenaars en kunstteliers (zie Figuur 2).

Figuur 1: Ruigoord vijf jaar voor de kraak, 1968³

Figuur 2: Ruigoord, 2019⁴

¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 07 Folders en pamfletten, map met reclame folders uit Nederland en West Duitsland; pamfletten uit Nederland; persberichten uit Nederland. 1976-1993, 'Waarom Ruigoord moet blijven?' Door bewoners, gedicht van Lenneke van der Assen (1987).

² In dit onderzoek hebben 'krakers' en 'kunstenaars' dezelfde betekenis en ten gunste van de leesbaarheid worden de beide termen door elkaar gebruikt.

³ Stadsarchief Amsterdam, Collectie Archief van de Dienst Ruimtelijke Ordening en rechtsvoorganger: foto's, november 1968, 'Gezicht op de Dorpsstraat van Ruigoord, gezien vanuit het oosten', <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/b6419112-8348-0068-b5f7-36f982edbddee/media/c2962232-9f5f-eb09-ca0c-e4afac1bb53f> (28-02-2020).

⁴ Dominic Milton Trott, 'The Wall: Ruigoord 'Hippie Village'', (versie 07-07-2019), <https://flic.kr/p/2qteGnH> (03-03-2020).

Maar hoe en waarom lukte het de Ruigoorders om te overleven en hun utopie te verwezenlijken? Ruigoord is door de tijd heen wezenlijk veranderd, maar kon echter blijven bestaan doordat de krakers hun utopie veranderden als de omstandigheden veranderden. De krakers wisten zodoende het bestaan van hun utopie steeds opnieuw te verzekeren. De vraag die centraal staat in deze scriptie luidt: Op welke wijze legitimeerden en verbeeldden de krakers van Ruigoord hun utopie door de tijd heen?

Om tot de beantwoording van de hoofdvraag te komen, onderzoek ik de periode vanaf het moment dat de kunstenaars Ruigoord in 1973 kraakten tot heden. Dit doe ik door de alternatieve samenleving die de kunstenaars vestigden te analyseren door een utopische lens, waarmee dit onderzoek Ruigoord bestudeert als utopie. Het verloop en de verandering in het utopische idee achter de vormgeving van het dorp staan hiermee centraal in deze scriptie.

Om te begrijpen hoe de Ruigoorders hun utopie in stand hielden, gebruik ik de theorie van Maarten Hajer over verhaallijnen. Hajer legt discoursen uit als verhaallijnen, waarbij de werkelijkheid wordt gesimplificeerd en samengevoegd in een verhaallijn. Wanneer verhaallijnen geaccepteerd en overgenomen worden, krijgen deze een vaste plaats in het debat en worden uiteindelijk zelfs geïnstitutionaliseerd. Deze theorie van Hajer gebruikt door Ann van Herzele in haar artikel 'A Forest for Each City and Town' staat centraal bij de analyse van verhaallijnen in Ruigoord. Van Herzele analyseert hoe het gebruik van verhaallijnen geloofwaardigheid en autoriteit bood aan de noodzaak van aanleg van stadsbossen in België.⁵ De constructie van de utopie van de Ruigoorders weerspiegelde ook een verhaallijn om de kraak en het bestaan van Ruigoord te legitimeren en daarnaast de legitimiteit van hun samenlevingsvorm te institutionaliseren om het voortbestaan van Ruigoord te verzekeren. Ik analyseer het archiefmateriaal aan de hand van vier elementen die centraal staan in de verhaallijn van de Ruigoorders, geoperationaliseerd in de volgende deelvragen die ik in ieder hoofdstuk over het archiefmateriaal beantwoord: Ten eerste betreft dit de oplossing: op welke manier vormde Ruigoord een oplossing en voor welk probleem? In de tweede plaats de verbeelding: hoe verbeeldden de Ruigoorders hun utopie, dus met andere woorden hoe zag de oplossing eruit? Ten derde de legitimatie: hoe legitimeerden zij hun oplossing? En tot slot de materiële werkelijkheid: dus hoe zag het dorp er in de praktijk uit? De veranderingen in de verhaallijn door de tijd heen weerspiegelen in de hoofdstukindeling. Evenals in het artikel van Herzele gaat in deze scriptie speciale aandacht uit naar de relatie tussen de verhaallijn en de actoren. De actoren zijn zowel de interne gemeenschap (de krakers), als de externe gemeenschap die al dan niet betrokken was bij de vorming van de alternatieve samenleving: 'Special attention is paid to the makers of the story lines and those who play a role in bringing it into "good currency".'⁶

Deze analyse van de verhaallijn komt tot stand door het gebruik van de belangrijkste archiefcollecties met de meeste documentatie over Ruigoord, gehuisvest in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (hierna, IISG) te Amsterdam.⁷ In de eerste plaats betreft het de *Collectie Gerben Hellinga*, de archiefcollectie van een van de mede-krakers van Ruigoord in 1973.⁸ Deze collectie bevat onder meer notulen van dorpsbijeenkomsten, correspondentie met andere

⁵ Ann Van Herzele, 'A Forest for Each City and Town. Story Lines in the Policy Debate for Urban Forests in Flanders', *Urban Studies* 43 (2006) 3, 673– 696.

⁶ van Herzele, 'A Forest for Each City and Town', 676.

⁷ Gezien het feit dat dit onderzoek voor het eerst op grote schaal gebruik maakt van het archiefmateriaal dat beschikbaar is over Ruigoord in het IISG, wil ik deze stukken ook inzichtelijk maken in dit eindwerkstuk. Hierdoor overschrijdt het eindwerkstuk het oorspronkelijk gegeven aantal woorden.

⁸ IISG, *Collectie Gerben Hellinga*. Beschikbaar via <https://search.iisg.amsterdam/Record/ARCH02125>.

actiegroepen en documentatie van acties, kunstenaarsbijeenkomsten en -festivals. Ten tweede gebruik ik het *Knipselarchief kraak-en aktiebeweging*, dat bestaat uit archiefmateriaal over Ruigoord en van de milieubeweging GroenFront! die in het natuurgebied rondom Ruigoord in 1997 het actiekamp Groennoord stichtten.⁹ Ten derde het *Archief Kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden* met het dossier van Ruigoord en meer recente uitgaves van het dorpskrantje.¹⁰

Deze archiefcollecties zijn niet eerder op deze schaal onderzocht. De kraak in 1973 en het feit dat Ruigoord nog steeds bestaat, maken het echter mogelijk om de creatie van een alternatieve samenleving vanaf het begin af aan te onderzoeken. Vandaar dat ik Ruigoord bestudeer als utopie omdat het exemplarisch is voor een alternatieve samenleving in de praktijk. De Ruigoorders ontwierpen een alternatief voor de status quo, die zich ontwikkelde. Ze vormden door hun krakersactie een sociale beweging, in het boek *De Stad in Eigen Hand* door Virgini Mamadouh gedefinieerd als:

(...) een netwerk van organisaties, groeperingen en individuen die bewust (buitenparlementaire) actie voeren en gedurende langere tijd gericht zijn op de totstandkoming van wenselijk geachte maatschappelijke veranderingen op grond van gemeenschappelijke waarden en normen, in het bijzonder van alternatieve opvattingen over een bepaald thema.¹¹

Dit sluit aan bij Joseph Gilissen, die in zijn proefschrift *Spelen met de werkelijkheid* beargumenteert dat de hedendaagse utopie zich grotendeels vormt door sociale (protest)bewegingen die sinds de tweede helft van de twintigste eeuw opkwamen. Deze bewegingen maken een alternatieve toekomst mogelijk doordat zij die tonen in de creatie van hun alternatieve samenleving. Volgens Gilissen zijn protestbewegingen de praktische variant van hedendaagse utopieën.¹² De ontwikkeling van de gemeenschappelijke waarden en alternatieve opvattingen die de kunstenaars prolongeerden in Ruigoord zijn hiermee relevant om te onderzoeken, om zodoende in kaart te brengen hoe zij het dorp op utopische wijze vormgaven. Bovendien stelt Gilissen dat utopisch denken de wens beslaat voor een ander ideaal en een andere inrichting van de sociaaleconomische verhoudingen in de samenleving.¹³ De andere voorstelling van de samenleving door de Ruigoorders komt in de analyse van het archiefmateriaal naar voren.

Daarnaast gaat het in het theoretische concept van een utopie voornamelijk om de idealen. Ruigoord toont echter dat er ook een praktisch model is waarin de bewoners van het dorp die idealen aanpasten aan de omstandigheden. De Ruigoorders wisten telkens hun verhaallijn aan de omstandigheden aan te passen. Dit was echter ook hun valkuil voor daadwerkelijk utopisch denken: de aanpassingen van de verhaallijn gingen ten koste van het grote ideaal van vrijheid. Vrijheid was de utopie, maar het lukte de Ruigoorders niet altijd goed om dit ideaal een plek te geven. Hierdoor ontstond er telkens een paradox in de verhaallijn, namelijk de paradox van maximale vrijheid. Het dorp toonde zodoende dat de utopie geen statische gemeenschap of entiteit was, want de krakers veranderden immers hun waarden en doelen door de veranderde omstandigheden. De Ruigoorders

⁹ IISG, *Knipselarchief kraak- en aktiebeweging*. Beschikbaar via <http://hdl.handle.net/10622/ARCH04712>.

¹⁰ IISG, *Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden*. Beschikbaar via <https://search.iisg.amsterdam/Record/ARCH04641>.

¹¹ Virgini Mamadouh, *De Stad in Eigen Hand. Provo's, Kabouters En Krakers Als Stedelijke Sociale Beweging* (Amsterdam: Sua, 1992) 21.

¹² Joseph Everhard Marie Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid. Utopie en hedendaagse sociale bewegingen* (Tilburg: Tilburg University Press, 1988), <https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/1206436/3955357.pdf>.

¹³ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 196-199.

ontwikkelden een mechanisme om zich voldoende aan de omstandigheden aan te passen om voortbestaan van het dorp te waarborgen, maar wat tegelijkertijd afbreuk deed aan het oorspronkelijke ideaal. Hierdoor is het dorp geschikt om verschillende vormen van een utopische samenleving te bekijken: hoe gaan waardenvorming en praktische invulling samen?

In Ruigoord leidde dit tot de paradox van maximale vrijheid. Deze spanning die dit door de tijd heen met zich meebracht staat centraal in deze scriptie. Ten eerste onderzoek ik in Hoofdstuk 1 het theoretische concept van utopieën: wat is een utopie en in welke vorm worden alternatieve samenlevingen heden ten dage in de praktijk gebracht? De Ruigoorders pasten hun utopische idealen, het theoretische concept, aan de concrete werkelijkheid aan om zo hun voortbestaan te waarborgen. De spanning die ontstond, tussen aanpassen en conformeren of ophouden te bestaan, is terug te zien in de verhaallijnen. Dit blijkt uit de analyse van het archiefmateriaal over Ruigoord waaruit het tweede, derde en vierde hoofdstuk bestaan. Ieder hoofdstuk toont een 'nieuwe' of veranderde verhaallijn, waarbinnen de vier eerder genoemde elementen centraal staan en dienen als deelvragen per hoofdstuk. Bovendien plaats ik deze veranderingen in een bredere historische, sociale of culturele context. Dit doe ik omdat de utopie, zoals politicoloog Lyman Tower Sargent stelt in zijn boek *Utopianism: A Very Short Introduction*, afhankelijk is van de tijd en daarmee van de politieke en maatschappelijke kwesties van dat moment.¹⁴ In de conclusie plaats ik Ruigoord in het bredere kader van ideeën over utopieën en kom ik terug op de hoofdvraag op welke wijze de krakers hun utopie door de tijd heen legitimeerden en verbeeldden. Onderzoek naar de ontwikkeling van Ruigoord als utopie geeft hiermee niet alleen inzicht in dit specifieke dorp, maar zegt ook iets over de ontwikkeling van utopieën en de spanning tussen praktijk en ideaal.

¹⁴ Lyman Tower Sargent, *Utopianism. A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010) 22.

Hoofdstuk 1. Van utopische literatuur tot Ruigoordse kraak

In de introductie stelde ik dat ik onderzoek op welke wijze het praktische model van de utopie in Ruigoord ontwikkelde en veranderde. Ondanks dat de definities in de literatuur uiteenlopen, poog ik in dit hoofdstuk allereerst antwoord te geven op de vraag wat het theoretische concept van een utopie is en in welke vorm alternatieve samenlevingen heden ten dage in de praktijk worden gebracht. Dit biedt de handvatten om de alternatieve samenleving in Ruigoord door een utopische lens te begrijpen.

1.1 Literaire utopieën

De term *utopia* werd in 1516 voor het eerst gebruikt door Thomas More in zijn gelijknamige boek *Utopia*, waarmee hij de traditie inzette van utopisme als literair genre. Utopie is een speling tussen het Griekse woord *ou-topos*, wat 'niet-bestaande plaats' betekent en *eu-topos*, wat 'goed en gelukkige plaats' betekent.¹⁵ De betekenis die Van Dale heden ten dage aan het woord *utopie* toekent is dan ook 'denkbeeldig, ideaal land' en beschrijft het bovendien als een 'niet te verwezenlijken ideaal'.¹⁶ De literatuur over utopieën en verbeelde plaatsen is veelvuldig en ondanks de beschrijving in Van Dale zijn er mensen die dit ideaal in de praktijk proberen te brengen. Eerdergenoemde politicoloog Sargent stelt in zijn boek dat er sinds More oneindig veel is geschreven over verschillende soorten en maten utopieën:

There are socialist, capitalist, monarchical, democratic, anarchist, ecological, feminist, patriarchal, egalitarian, hierarchical, racist, left-wing, right-wing, reformist, free love, nuclear family, extended family, gay, lesbian, and many more utopias, and all these types were published between 1516 and the middle of the 20th century (...).¹⁷

In literaire publicaties met het thema utopisme willen auteurs volgens Sargent een alternatief bieden voor het heden. Om de voorgestelde utopie beter voor het voetlicht te brengen, wordt het heden vaak belachelijk en extremer voorgesteld.¹⁸ Zoals besproken in de inleiding, beargumenteert Sargent dat de utopie die de auteur voorstelt altijd tijdsgebonden is en daarmee een reflectie van belangrijke maatschappelijke en politieke kwesties van dat moment.¹⁹ Sargent wijst twee terugkerende thema's in de literatuur betreffende utopieën aan: ten eerste verwijst de voorgestelde utopie vaak naar een ideaal verleden, waar men met nostalgie naar terugkijkt en ten tweede stelt een utopie vaak 'een simpel leven met een betere balans tussen de stad en het platteland' voor.²⁰ Deze wens voor een alternatief buiten de stad en nostalgie naar een tijd waarin het moderniteitsstreven nog niet centraal stond, kenmerkte ook Ruigoord; zie hiervoor Hoofdstuk 2.

¹⁵ Sargent, *Utopianism*, 2.

¹⁶ Van Dale Online, s.v., 'utopie', <http://uu.vandale.nl> (18-01-2020).

¹⁷ Sargent, *Utopianism*, 21.

¹⁸ Ibidem, 24.

¹⁹ Ibidem, 22.

²⁰ Ibidem.

1.2 Van papier naar utopische praktijk

Utopieën blijven echter niet alleen beperkt tot de tekst in een roman. Zo onderscheidt politicoloog Arnhelm Neusüss in zijn boek *Utopie: Begriff und Phänomen des Utopischen* drie verschillende varianten van utopieën.²¹ De eerste variant is de utopie als literair genre. Deze vorm van utopisme is dominant tot in de twintigste eeuw. De tweede variant is een utopie die voornamelijk kritiek levert op de maatschappelijke werkelijkheid, maar die in zoverre abstract blijft dat het nooit tot een praktische uitwerking komt noch kan komen. De derde variant beslaat volgens Neusüss de utopie met een praktische component. In deze variant is de motivatie aanwezig om de maatschappij op een alternatieve, utopische wijze vorm te geven.²² Bij deze derde variant staat de utopie niet langer slechts op papier, maar proberen mensen utopische idealen in de praktijk te brengen middels een alternatieve samenleving. Deze variant is essentieel voor het onderzoeken van Ruigoord als utopie.

Sargent stelt dat de utopische praktijk meestal uit een kleine gemeenschap bestaat 'either to withdraw from the larger society to practise the beliefs of its members without interference or to demonstrate to the larger society that their utopia could be put into practice'.²³ De mensen in zo'n gemeenschap zijn verbonden doordat zij dezelfde waarden willen uitdragen of een gezamenlijk doel voor ogen hebben met hun alternatieve samenleving. Zogeheten 'utopisten' achten utopisch denken noodzakelijk. De Duitse socioloog Karl Mannheim beschrijft in zijn invloedrijke boek *Ideology and Utopia* de utopie als noodzakelijk voor de transformatie van de status quo.²⁴ Een andere voorstander van utopisch denken is Ernst Bloch, zo beargumenteert socioloog Ruth Levitas. Bloch is een marxistisch filosoof, die stelt dat de menselijke ervaring wordt 'gekenmerkt door gebrek en door verlangen'.²⁵ Het 'dichten' van dit gebrek en het streven naar het verlangen betekent dat de samenleving moet transformeren. Volgens Bloch kan dit alleen worden bereikt middels utopisch denken, dit is de enige mogelijkheid voor daadwerkelijke sociale verbetering.²⁶

Zoals besproken in de inleiding, kan utopisch denken ook volgens Gilissen daadwerkelijke maatschappelijke verandering realiseren. De verbeelding van een utopie vormt volgens Gilissen een 'uiterst belangwekkende expressie (...) van het sociaal-ethische bewustzijn van mensen, die de ervaring van discrepantie tussen de hun gegeven maatschappelijke werkelijkheid en hun ideaal, tracht te overbruggen'.²⁷ Hij beargumenteert dat waar utopieën voorheen beperkt bleven tot tekst, de utopie zich sinds de jaren '60 manifesteert in sociale protestbewegingen.²⁸ Zoals besproken in de inleiding definieert Mamadouh sociale bewegingen als:

(...) een netwerk van organisaties, groeperingen en individuen die bewust (buitenparlementaire) actie voeren en gedurende langere tijd gericht zijn op de totstandkoming van wenselijk geachte maatschappelijke veranderingen op grond van gemeenschappelijke waarden en normen, in het bijzonder van alternatieve opvattingen over een bepaald thema.²⁹

²¹ Arnhelm Neusüss, *Utopie: Begriff und Phänomen des Utopischen* (Frankfurt am Main en New York: Campus Verlag, 1986).

²² Neusüss, *Utopie: Begriff und Phänomen des Utopischen*.

²³ Sargent, *Utopianism*, 33.

²⁴ Ruth Levitas, 'Looking for the blue: The necessity of utopia', *Journal of Political Ideologies* 12 (2007) 3, 289-306, aldaar 290-292, <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1080/13569310701622184>.

²⁵ Geciteerd in: Levitas, 'Looking for the blue', 290.

²⁶ Sargent, *Utopianism*, 111.

²⁷ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 112.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Mamadouh, *De Stad in Eigen Hand*, 21.

Deze bewegingen, zoals de kraakbeweging, geven vorm aan alternatieve opvattingen. Hiermee vormen sociale (protest)bewegingen de praktische variant, oftewel de derde variant zoals geformuleerd door Neusüss, van utopieën. Zo ook de Ruigoorders, hun alternatieve voorstelling van de samenleving staat centraal staan in de analyse van het archiefmateriaal in Hoofdstuk 2, 3 en 4.

1.3 De wereld door een groene bril

Een ander voorbeeld van een sociale protestbeweging als moderne verschijningsvorm van een utopie is volgens Gilissen de milieubeweging. Hij stelt dat de milieubeweging zich in de jaren '60 en '70 van een natuurbeschermingsorganisatie bewoog naar 'de strijd tegen de bedreiging van zowel het fysieke als het sociale milieu door de ongecontroleerde groei van economie, technologie en bevolking'.³⁰ De milieuproblematiek was volgens de milieubeweging een niet te isoleren onderwerp verbonden met economische en sociale systeemkritiek. Met deze verschuiving kwam de strijd om het milieu centraler te staan in het publieke debat in plaats van dat het in de periferie van de wetenschap werd gehouden.³¹ Volgens Gilissen was deze verschuiving de voorwaarde voor het toedichten van het kenmerk 'utopisch' aan de milieubeweging.³²

Deze systeemkritiek uitte zich ook in de ideeën van de Ruigoorders: zij toonden met de creatie van hun alternatieve samenleving een ander ideaal en een andere inrichting van de sociaaleconomische verhoudingen, waarmee zij zich afkeerden van het systeem. Eind jaren '80 kwam er een aantal scholieren in Ruigoord langs om kennis te maken met de kunstenaars. Deze ontmoeting werd vastgelegd in *Het Parool* van september 1989. Hellinga lichtte toe dat milieuproblematiek volgen hem samenhang met grotere machtsstructuren. Het systeem maakte milieudestructie mogelijk en in Ruigoord wilde hij een alternatief creëren voor dat systeem. Op de vraag van de scholieren waar Hellinga het meest bang voor was in de toekomst, antwoordde hij: 'Dat de wereld naar de knoppen gaat, en zoals het er nu uitziet, lijkt het er wel op. Ik geloof helemaal niets van al die babbels over het milieu. Over bossen aanleggen en zo. Ik geloof er helemaal niets van. Zolang de machtsstructuren van nu blijven bestaan, loopt het helemaal verkeerd af.'³³

Deze periode, waarin de focusverschuiving van de milieubeweging plaatsvond, kenmerkt zich volgens Sargent door de opkomst van de zogeheten ecologische utopie oftewel een *ecotopia*, vernoemd naar het gelijknamige boek van Ernest Callenbach uit 1975.³⁴ Ook de *ecotopia* blijft niet beperkt tot een literair genre, maar krijgt op verschillende manieren een praktische uitwerking. Het huidige systeem zou volgens (klimaat)critici te veel gebouwd zijn op mondiale exploitatie van middelen en mensen. Om het klimaat te 'redden' moet er een systeemverandering plaatsvinden. De ecologische utopie neemt hier een voorschot op. Duurzaamheidswetenschappers Karin Bradley en Johan Hedrén beargumenteren dat er een opkomst is van sociale bewegingen die aandacht vragen voor 'maatschappelijk verantwoord ondernemen'. Deze *ecotopia's* kenmerken zich door een verhoogde *do it yourself-spirit*, waarin ruimte is voor zelfvoorzienende productie van bijvoorbeeld voedsel en kleding. Daarnaast versterken *ecotopia's* de lokale economie door de focus op de lokale

³⁰ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 180.

³¹ Ibidem, 181.

³² Ibidem, 196-199.

³³ IISG, Archief Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Die mensen zijn niet vaag of zweverig', *Het Parool*, 30-09-1989.

³⁴ Sargent, *Utopianism*, 26-32.

productie van goederen.³⁵ Deze ecotopia's vergroten hiermee de aandacht voor 'wereldwijde milieu- en sociale normen'.³⁶ Politiek-filosoof Marius de Geus benadrukt het belang van ecologische utopieën voor moderne milieu- en levensstijl debatten: 'The ecological utopians try to open our eyes, by providing an interpretative framework by which the current degradation of the environment and the decline of nature become "recognizable": they offer us the opportunity to look at the world through "green-tainted glasses".'³⁷

Volgens Sargent komen ecologische utopieën vooral tot uiting in kleine gemeenschappen, zoals *eco-villages* die 'een meer ecologisch gebalanceerde inrichting van het leven nastreven'.³⁸ Daarnaast zetten sociale protestbewegingen zich actief in om het milieu op de publieke en politieke agenda te krijgen, onder andere middels directe vreedzame acties.³⁹ Volgens Gilissen toont de milieubeweging een direct alternatief voor de milieu-vernietigende levensstijl door het opzetten van tentenkampen ter protest waar de actievoerders een eigen samenleving creëren en direct de alternatieve, utopische levensstijl in de praktijk brengen.⁴⁰ Ook in Ruigoord was dit zichtbaar, zo richtte de milieu-activistische organisatie GroenFront! in 1997 het kamp Groenoord in het natuurgebied rondom Ruigoord.⁴¹ Het kamp, maar ook Ruigoord toonde dat een alternatief voor de status quo mogelijk was, dit komt verder in Hoofdstuk 3 aan de orde.

1.4 Conclusie

De utopie kent een rijk leven in de literatuur, vanaf het eerste gebruik van het woord *utopia* door Thomas More in 1516 tot ver in de twintigste eeuw. Utopisch denken is volgens verschillende auteurs cruciaal voor het verwezenlijken van sociale en economische verandering. Het maakt de transformatie van de samenleving mogelijk. Zoals Sargent stelt, kenmerkt de utopie zich door een kleine gemeenschap die probeert aan te tonen dat een andere manier van samenleven mogelijk is.⁴²

In de periode na de kraak bestond ook de gemeenschap in Ruigoord uit een kleine groep Amsterdamse kunstenaars, die zich in Ruigoord terugtrokken en zich afzetten tegen de status quo. In Hoofdstuk 2 start de analyse van het archiefmateriaal en onderzoek ik de verhaallijn van de Ruigoorders vanaf de kraak in 1973.

³⁵ Karin Bradley en Johan Hedrén, *Green Utopianism. Perspectives, Politics and Micro-Practices* (New York: Routledge, 2014) 11-12, <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.4324/9780203067215>.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Marius de Geus, 'Utopian Sustainability: Ecological Utopianism', in: Liam Leonard en John Barry (red.), *The Transition to Sustainable Living and Practice* (Emerald, 2009) 77-100, aldaar 85, [https://doi.org/10.1108/S2041-806X\(2009\)000004007](https://doi.org/10.1108/S2041-806X(2009)000004007).

³⁸ Sargent, *Utopianism*, 44-45.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 187-188.

⁴¹ GroenFront! is de Nederlandse vertakking van Earth First!. GroenFront!, 'Het nieuwe magazine van GroenFront is uit!' (versie 22-03-2017), <https://www.groenfront.nl/nieuwe-magazine-groenfront-is/> (22-01-2020).

⁴² Sargent, *Utopianism*, 33.

Hoofdstuk 2. 'Your house is mine, for the time' (1973 – 1991)

"De godsdienst wijkt voor de oprukkende technologie, maar de kunst ligt op de loer om in de kier tussen die twee te springen," schreef Harry Mulisch.

*Gerben Hellinga: "Zo is het. Wij zagen een kier."*⁴³

In de eerste helft van de twintigste eeuw was Ruigoord een boerendorpje onder de rook van Amsterdam (zie Figuur 3). In de jaren '60 kocht de gemeente Amsterdam een deel van de grond in de Houtrakpolder op van de buurgemeente Haarlemmerliede. Onder leiding van de Amsterdamse wethouder Joop den Uyl spoot de gemeente de gekochte grond met een metershoge laag zand op om zo de grond geschikt te maken voor de komst van een petrochemische haven.⁴⁴ In het bestemmingsplan *Landelijk Gebied '68* stond dat de omgeving van Ruigoord moest dienen als 'zeehaven, zeehavenindustrie, groenzone, groenschermen en water'.⁴⁵ Met deze zeehaven wilde Amsterdam concurreren met het internationale handelsverkeer van de Rotterdamse haven. Het gebied lag echter toentertijd nog altijd in de gemeente Haarlemmerliede, wat Amsterdam afhankelijk maakte van de grillen van deze kleine buurgemeente. De toenmalig burgemeester IJsselmuiden van Haarlemmerliede was geen fervent aanhanger van de industrialisatieplannen en probeerde op het politieke toneel de plannen van de gemeente Amsterdam constant te dwarsbomen. Omdat de samenwerking tussen beide gemeentes op dat moment slecht verliep, trokken de kunstenaars Gerben Hellinga en Hans Plomp op met burgemeester IJsselmuiden.⁴⁶

*Figuur 3: Ruigoord, 1906*⁴⁷

⁴³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

⁴⁴ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Omstreden Afrikahaven was initiatief Den Uyl', *De Volkskrant*, 08-10-1997.

⁴⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992. Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o, Bestemmingsplan Ruigoord 1991 door Gemeente Haarlemmerliede & Spaarnwoude, 12-03-1991.

⁴⁶ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Omstreden Afrikahaven was initiatief Den Uyl', *De Volkskrant*, 08-10-1997.

⁴⁷ Noord-Hollands Archief, 1100 Beeldcollectie van de gemeente Haarlem. Collectie Kennemerland. NL-HImNHA_54022210_02. '1906', <https://proxy.archieven.nl/0/3F16CF0FB8F11DF9E4D523BC2E286E2> (28-02-2020).

Daarnaast was er een ander obstakel dat de gemeente Amsterdam moest overwinnen: de boeren die in Ruigoord woonden, moest zij uit hun huizen verdrijven. Met de komst van de haven was er voor hen geen plek meer. Menig bewoner ontving het verzoek om te verhuizen, weg uit Ruigoord, om plaats te maken voor de oprukkende industrie. Hellinga en Plomp namen echter het lot van Ruigoord (zie Figuur 4, onder de pijl) en dat van haar oorspronkelijke bewoners en de omgeving ter harte. Toen Ruigoord dreigde gesloopt te worden, kraakten de kunstenaars het dorp en vestigden een alternatieve samenleving.

In dit hoofdstuk stel ik dat de kunstenaars een alternatieve samenleving voorstonden in Ruigoord, waarmee ze zich afzetten tegen de status quo van de stad. In de eerste jaren na de kraak legitimeerden zij dit doordat zij middels een alternatieve, creatieve kunstenaarssamenleving een oplossing claimden te bieden voor de oprukkende industrialisatie van Amsterdam. In de praktische verwezenlijking van de Ruigoordse utopie bouwde zich echter een spanning op tussen de interne en de externe gemeenschap. In de verbeelding was iedereen welkom in Ruigoord, terwijl in de praktijk het dorp alleen openstond voor een kleine groep. Om dit te beargumenteren, analyseer ik zowel het probleem dat de krakers aankaartten met de creatie van hun utopie, als hoe zij hun alternatieve samenleving verbeeldden, legitimeerden en in de praktijk brachten.

Figuur 4: Kaart van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, 1927-1963⁴⁸

2.1 Kraken als utopie: het behoud van iets dat al 'honderden jaren bestaat'

Vanaf de jaren '60 tot eind twintigste eeuw kenmerkte het Nederlandse landschap zich door een sterke en zichtbare kraakbeweging waartegen de autoriteiten hard optraden. Ook Ruigoord is in beginsel een gekraakt dorp. In de winter van 1972 besloten Hellinga en Plomp om door middel van een persconferentie in Ruigoord aandacht te vragen voor het 'brute slopen van dit unieke dorpje' en om in actie te komen tegen het 'herziene aanvalsplan dat de Amsterdamse overheid ten behoeve

⁴⁸ Noord-Hollands Archief, 7101 Beeldcollectie van het Historisch Archief Haarlemmermeer te Hoofddorp. Collectie Historisch Archief Haarlemmermeer – Technische Tekeningen. DP016. Wieger Bruin, 'Kaart van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, 1927-1963', <https://proxy.archieven.nl/0/89E3407143282F47E84800232C80ED68> (28-02-2020).

van haar naar het Westen oprukkende industriefront heeft laten opstellen,' zo schreef Hellinga in augustus 1973 in de *Haagse Post*.⁴⁹ In deze paragraaf zal ik argumenten aandragen voor het idee dat Ruigoord een krakersactie was waarbij de krakers zich afzetten tegen de gevestigde orde door het streven naar behoud van het oorspronkelijke dorp met ruimte voor de mens en ruimte om het leven 'anders' in te richten.

De kunstenaars creëerden in Ruigoord een samenleving waarin ruimte was om anders te leven tegen de 'ratrace' en de economie van de gevestigde orde. Bovendien beging de gemeente Amsterdam een grote tactische fout: de Amsterdamse wethouder Lammers stelde de kerk van Ruigoord tijdelijk ter beschikking aan Hellinga en Plomp om deze voor 'culturele doeleinden' zoals exposities te gebruiken.⁵⁰ De gemeente Amsterdam had op dat moment echter geen idee dat de kunstenaars er nooit meer weg zouden gaan. De kunstenaars zagen het dorpje middenin een groen en natuurrijk landschap vlak buiten de stad op het punt staan te verdwijnen. Dus toen zij de sleutel van de kerk van de pastoor in handen kregen en zagen dat de pastorie en een hiertegenover liggend huis op het punt stonden gesloopt te worden, weken de kunstenaars uit naar de, in hun ogen, enige oplossing: kraken.⁵¹ Samen met verschillende Amsterdamse kunstenaars betrokken ze de grotendeels leegstaande huizen en pastorie, en verhinderden zodoende de geplande sloop van het gehele dorp.

Figuur 5: Aanleg van pijpleidingen bij Ruigoord, juli 1970⁵²

Zoals besproken in Hoofdstuk 1 schrijft Sargent dat er in literaire utopieën regelmatig verwezen wordt naar een ideaal verleden. De utopie biedt een plek om terug te keren naar het vaak nostalgisch voorgestelde verleden 'met een betere balans tussen de stad en het platteland'.⁵³ Op deze wens beriepen ook de krakers van Ruigoord zich. Terwijl de pijpleidingen al waren aangelegd (zie Figuur 5), verafschuwde de dorpingen in het dorpsblaadje *Ruigoorder Dorpsbode* van augustus 1973 de industrialisatie van de gemeente Amsterdam: 'Over kaarten gebogen op kantoren trekken

⁴⁹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

⁵⁰ Delpher, 'Ruigoord, meest bizarre dorp van Nederland', *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 21-07-1973, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011236428> (28-02-2020).

⁵¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

⁵² Noord-Hollands Archief, 1100 Beeldcollectie van de gemeente Haarlem. Collectie Kennemerland. NL-HlmNHA_54029705_01. Hendricus Adrianus Hoogvelt, juli 1970, 'Aanleg van pijpleidingen, juli 1970',

<https://proxy.archieven.nl/0/34ED3302FB8F11DF9E4D523BC2E286E2> (28-02-2020).

⁵³ Sargent, *Utopianism*, 22.

zij hun lijntjes op papier, en vegen zo hele dorpen van de kaart, die al honderden jaren bestaan en waarin honderden mensen gelukkig zijn.⁵⁴ Dit streven naar het behoud van het verleden sluit aan bij het onderzoek van socioloog Hans Pruijt die vijf dimensies van 'kraakprofielen' onderscheidt. Deze verschillende profielen zijn uiteraard niet geheel van elkaar te onderscheiden, maar geven de doelen, eisen en culturele en politieke achtergronden van de kraakbeweging aan.⁵⁵ Een van deze profielen is kraken met het doel om de geplande verandering van het landschap tegen te gaan, ook wel *conservational squatting* genoemd.⁵⁶ Het verdwijnen van Ruigoord ten behoeve van de aanleg van een haven was de verandering die de krakers tegengingen.

Ondertussen ontwikkelde zich op het gestorte zand een mooie natuur.⁵⁷ De krakers hadden in hun strijd tegen de Amsterdamse industriële expansie grote aandacht voor het behoud van het natuurrijke landschap.⁵⁸ Zo schreef de Volkskrant in 1973 dat de kunstenaars van Ruigoord 'het symbool van het verzet tegen de Amsterdamse industriële expansie gemaakt hebben' en zich verzetten tegen de 'onrechtmatige' dwang waaronder de gemeente de boerenbewoners uit hun huizen plaatsten.⁵⁹ Ook Pruijt stelt dat de kraakbeweging regelmatig verweven is met tegencultuur en andere sociale protestbewegingen: 'Squatters' movements are part of a "left-libertarian social movement family" (...), including, for example, the ecology movement and the new peace movement.⁶⁰ Ook de krakers van Ruigoord sloten zich later aan bij de protesten van de milieubeweging, zie hiervoor Hoofdstuk 3.

Politicoog Freek Kallenberg maakt in het boek *Contemporary Utopian Struggles* een analyse van de kraakbeweging en schaaft deze ten dele onder het label 'utopische gemeenschap'.⁶¹ Kallenberg stelt dat 'de Nederlandse kraakbeweging een mix was van utopische praktijk en politieke strijd'.⁶² Krakers willen hun eigen levensstijl ontwikkelen en om deze tot uiting te laten komen, creëren zij op de door hen gekraakte plekken hun eigen utopieën. De wensen en verlangens voor een andere samenleving uiten zich op uiteenlopende wijze, maar: 'What they share is their desire for a 'better' or 'more beautiful' life, for themselves and for others.'⁶³

Figuur 6 toont een dystopische cartoon van wat de krakers voor zich zagen, als Amsterdam door ging met haar gemeentelijke-industrialisatie plannen. De kunstenaars kraakten Ruigoord om de geplande verandering van het landschap tegen te gaan. In hun oplossing voor de 'verstikkende' stad richtten zij Ruigoord zo in dat er ruimte was voor iedereen die behoefte had aan een vlucht naar de natuur.

⁵⁴ IISG, Collectie Simon Vinkenoog, Inventaris Documentatie 180. m.b.t. Ruigoord, Ruigoorder Dorpsbode no. 3, extra editie, 26 augustus 1973.

⁵⁵ Hans Pruijt, 'The Logic of Urban Squatting', *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (2013) 1, 19-45, aldaar 21-22.

⁵⁶ Pruijt, 'The Logic of Urban Squatting', 32-36.

⁵⁷ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Omstreden Afrikahaven was initiatief Den Uyl', *De Volkskrant*, 08-10-1997.

⁵⁸ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Na ingreep Lammers. PvdA verwerpt steun aan Haarlemmerliede', *De Volkskrant*, 31-08-1973.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Pruijt, 'The Logic of Urban Squatting', 20.

⁶¹ Freek Kallenberg, 'Desire is speaking', in: Saskia Poldervaart, Harrie Jansen en Beatrice Kesler (red.), *Contemporary Utopian Struggles* (Amsterdam: Aksant, 2001) 91-99.

⁶² Kallenberg, 'Desire is speaking', 93.

⁶³ Ibidem, 95.

Figuur 6: Ruigoord tegen de Amsterdamse industrialisatie⁶⁴

2.2 Utopische verbeelding in het eigen bestemmingsplan

In 1973 raakte Nederland in een economische (olie)crisis, waardoor de plannen voor de nieuwe haven steeds meer op de achtergrond verdwenen en de druk verminderde die de gemeente Amsterdam op het dorpje uitoefende. Tegelijkertijd gingen de kunstenaars onverstoord verder en manifesteerden zich in het dorp. Ze richtten Comité Ruigoord op en formuleerden een eigen bestemmingsplan voor de regio.⁶⁵ De gemeenschappelijke waarden van de krakers waren een open, alternatieve samenleving voor iedereen die niet in de stad paste en ruimte wilde krijgen voor persoonlijke en creatieve expressie.

'De nieuwe Ruigoorders', zoals de krakers zichzelf graag noemden, verbeeldden Ruigoord als creatief kunstenaarsdorp. De krakers waren immers zelf ook allemaal kunstenaars. Het dorp moest als cultureel centrum fungeren en het gebied eromheen als natuurpark.⁶⁶ Volgens Gerben Hellinga was het Harry Mulisch die in Ruigoord was komen kijken en dit treffend omschreef in het *NRC Handelsblad*: 'De godsdienst wijkt voor de oprukkende technologie, maar de kunst ligt op de loer om in de kier tussen die twee te springen.' 'Zo is het. Wij zagen een kier', schreef Hellinga.⁶⁷

Het bestemmingsplan van Ruigoord richtte zich tegen de status-quo van de Amsterdamse industrialisatie, streefde naar aansluiting op het recreatiegebied Spaarnwoude en wilde er bovendien:

⁶⁴ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, Onbekende afbeelding, 25-07-1973.

⁶⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoorderdorpsbode. Onregelmatig verschijnend weekblad nr. 5, Een uitgave van de Stichting Ruigoord, De Toekomst van de IJpolder, maart 1974.

⁶⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord als 'Brinkman-model'', *Parool PS*, 29-08-1987.

⁶⁷ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

Levensmogelijkheden (...) creëren voor enkele duizenden mensen, die zich onder de huidige omstandigheden om economische redenen onmogelijk op het platteland kunnen vestigen, omdat zon, natuur en lucht steeds meer een speculatie-object voor de meer kapitaalkrachtigen dreigen te worden. Talloze individuen en groepen, die in de stad niet tot ontplooiing kunnen komen, hebben geen enkele mogelijkheid zich elders te vestigen. Juist aan hen zou de zandvlakte, die met gemeenschapsgelden is opgeworpen, ten goede moeten komen (...). In het woon- en werkgebied zal vooral plaats worden ingeruimd voor ambachten en beroepen, individuen en groepen die zich in de steden moeilijk kunnen handhaven of ontplooiën.⁶⁸

Ruigoord moest volgens de krakers dienen als alternatieve, experimentele en creatieve leefgemeenschap buiten de stad. Een van de belangrijkste doelen was het behoud van Ruigoord en een gelijktijdige ontwikkeling van een beter leefklimaat.⁶⁹ Dat betere leefklimaat uitte zich in een plek waar zelfbouw mogelijk was, waarbinnen de huidige en toekomstige bewoners hun eigen woonidealen konden realiseren. Zo lichtte Hellinga in *Het Parool* van 1974 toe dat de Ruigoorders het dorp openstelden, voornamelijk 'door er mensen te laten wonen die door de grote stadsgemeenschap op de vuilnisbelt zijn gegooid'.⁷⁰ Hij verwierp de stedenbouw die de gemeente voorstond, 'die alles fixeert in starre uniformiteit, waardoor organische en individuele expressie onmogelijk worden'.⁷¹ Ruigoord was oorspronkelijk hetzelfde lot toegedaan als de Bijlmermeer. De stedenbouw daar beperkte volgens de kunstenaars de individuele vrijheid. Plomp schreef in 1974 in de *Haagse Post* hoe Ruigoord een utopisch tegenwicht bood voor de, in zijn ogen, 'grauwe werkelijkheid van de Bijlmermeer en het Westelijk Havengebied'.⁷² De Bijlmermeer is een voorbeeld van een door de gemeente Amsterdam geannexeerd gebied dat zich sinds de jaren '60 kenmerkt door hoogbouwflats en uniformiteit. Ook de oorspronkelijke bewoners vertelden aan *De Volkskrant* dat zij geen rijtjeshuizen wilden, omdat zij daarin niet zouden kunnen 'aarden'.⁷³ Eigen woonexperimenten nastreven sprak voor de krakers tot de verbeelding. Bovendien bood dit een mogelijkheid voor zelfontplooiing, waar dit in de stad niet mogelijk was voor iedereen.⁷⁴ De alternatieve inrichting van het dorp kwam dus middels eigen, experimentele woningbouw letterlijk tot leven.

Middels poëzie en proza in het dorpsblad schreven de Ruigoorders over het leven in het dorp en verstuurden zij brieven naar dorpsbewoners die op reis waren met bijvoorbeeld het Amsterdams Ballon Gezelschap (ABG). Ruigoord vormde de thuisbasis van het ABG, een artistieke groepering opgericht in de jaren '60, waar verschillende Ruigoorders zich bij aansloten. De dromen die de Ruigoorders over 'hun dorp' hadden, vormden sterk onderdeel van de geschreven teksten en de dorpsbodes die zij publiceerden in de beginjaren na de kraak. Zo waande de schrijver uit Ruigoord

⁶⁸ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoorderdorpsbode. Onregelmatig verschijnend weekblad nr. 5, Een uitgave van de Stichting Ruigoord, De Toekomst van de IJpolder, maart 1974.

⁶⁹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord vreesst Amsterdam, dorp wil met feest industrie bezweren', *De Volkskrant*, 27-08-1973.

⁷⁰ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Reservaat en Heuvels bij Ruigoord', *Het Parool*, 26-03-1974.

⁷¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Kraakdorp laat bouwexperimenten toe. Ruigoord koestert idealen', *De Volkskrant*, 22-06-1981.

⁷² IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord en de Romantische Revolutie', *HP*, 30-03-1974.

⁷³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'De meesterkraak in de polder', *De Volkskrant*, 10-09-1983.

⁷⁴ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Kraakdorp laat bouwexperimenten toe. Ruigoord koestert idealen', *De Volkskrant*, 22-06-1981.

van onderstaand gedicht zich in een sprookjesachtige omgeving, waarin haar huis als een droom was die zij op een dag zou verwezenlijken:

To Anyone I Love

*Your house looks like a dream
as far as I remember
the picture*

*My house is a dream
not a picture
it might be one day*

*Your house is mine
for the time;
and mine is yours*

*your house is reality
I do not have such a house
but if you want you can have
my dream⁷⁵*

2.3 De legitimatie van 'behoefte aan land, vrijheid en ruimte voor fantasie'

Plomp en Hellinga wezen de kunsten aan als de kier waar Ruigoord in sprong en die zich manifesteerde tegen de industrialisatie en de status quo van de Amsterdamse gemeente. De legitimering van de alternatieve samenleving in Ruigoord vond plaats doordat de kunstenaars claimden dat zij op democratische wijze tegemoet kwamen aan de behoeftes van de (Amsterdamse) stadsbevolking.

Plomp stelde dat 'er onder grote groepen, vooral jongere, stedelingen behoefte is aan land, vrijheid en ruimte voor fantasie'.⁷⁶ Volgens Plomp was het in eerste instantie de taak van de overheid om tegemoet te komen aan deze behoefte.⁷⁷ De plannen van de gemeente waren volgens de krakers echter niet in overeenstemming met de werkelijke behoeftes en waarden van de mens en zodoende legitimeerden de krakers hun daden. Zij wilden conform de werkelijke waarden van de mens handelen. Bovendien zagen zij dat het dorp opgeslokt dreigde te worden door de Amsterdamse industrie, zonder dat de samenleving hier weet van had. Hellinga vond het ongekend dat de Amsterdammers niet betrokken werden bij de inrichting van de natuur rondom hun stad.⁷⁸ De kunstenaars boden echter een alternatief om op democratische wijze tegemoet te komen aan de behoeftes van de burgers in de omgeving van Ruigoord.

De krakers voorzagen dus niet alleen in de 'werkelijke' behoefte van de bevolking, maar ze claimden ook de rechtmatige eigenaren te zijn van het gebied waar Ruigoord in lag. De kunstenaars

⁷⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Nieuwe Ruigoordse Courant Nr. 4, 20-09-1978.

⁷⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord en de Romantische Revolutie', *HP*, 30-03-1974.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

wilden met hun daden de omgeving en de natuur terug naar de burgers brengen. In het bestemmingsplan schreven Hellinga en Plomp dat juist aan de burgers 'de zandvlakte, die met gemeenschapsgelden is ontworpen, ten goede zou moeten komen'.⁷⁹ De kraak van Ruigoord diende hiermee een herinrichting van de sociale verhouding. Het verdedigde niet alleen de oorspronkelijke bewoners tegen de industrialisering, maar gaf ook het land terug aan de rechtmatige eigenaar, namelijk de burger. Het volk kreeg medezeggenschap over de ruimtelijke inrichting van het natuurgebied, zo lichtten Plomp en Hellinga in 1983 toe in *De Volkskrant*.⁸⁰ In diezelfde krant vertelden de kunstenaars in een interview dat 'tolerantie het sleutelwoord is geworden van de Ruigoordse gemeenschap'.⁸¹ Volgens Plomp en Hellinga was Ruigoord het ideaal van menig utopist.⁸² Mensen die geen plek verwierven in de stad konden in Ruigoord terecht, zo was de boodschap.

2.4 De praktijk: 'We zitten echt vol'

Uit het bestemmingsplan dat Comité Ruigoord formuleerde, richtten de critieken van de kunstenaars zich, zoals eerder genoemd, op de starre stedenbouw. De kunstenaars wilden mogelijkheden bieden voor zelfbouw en -ontplooiing en een alternatief bieden voor de 'verstikkende' stad. Maar ondanks dat de oorspronkelijk gemeenschappelijk geformuleerde waarden voor iedereen die niet kon aarden in de stad golden, werd dit in de praktijk niet nageleefd. Ruigoord was een alternatieve samenleving waaraan niet iedereen mocht en kon deelnemen. Er ontstond een spanning tussen de gemeenschap van krakers en de gemeenschappelijke waarden die zij uitdroegen naar de externe gemeenschap.

In de fotoserie genaamd 'Ruigoord' die in 1982 werd gemaakt door Gerda van der Veen in opdracht van het *Amsterdams Fonds voor de Kunst* zijn voornamelijk de woningen te zien waar de boeren uit zijn verdwenen of volgens de krakers 'verdreven' en waar de kunstenaars hun introkken. Veel van deze woningen werden onbewoonbaar gemaakt in de voorbereiding op de sloop ten behoeve van de geplande Amsterdamse haven. Na de kraak, knapten de krakers ze op en hiermee kregen ze hun oorspronkelijke bestemming als woningen terug (zie Figuur 7). Een aantal oorspronkelijke bewoners kraakte in de jaren '70 hun eigen huis in Ruigoord, maar de meesten woonden inmiddels al elders in nieuwbouwwijken of waren overleden.⁸³ Bovendien waren de akkers, waar de boeren uit Ruigoord oorspronkelijk hun geld mee verdienden niet langer vruchtbaar door de zandopspuitingen. Het was voor hen dus ook weinig lucratief om in Ruigoord te blijven. Voor de woningen van de kunstenaars werd het experimentele woningbouw-ideaal dus nog niet volledig gerealiseerd: ze knapten vooral de oude woningen op en maakten deze bewoonbaar. Wel bouwden de kunstenaars langs de randen van het dorp allerlei houten ateliers ten behoeve van de kunsten.

⁷⁹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Plan voor redding van Ruygoord', *De Tijd*, 26-03-1974.

⁸⁰ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'De meesterkraak in de polder', *De Volkskrant*, 10-09-1983.

⁸¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Kraakdorp laat bouwexperimenten toe. Ruigoord koestert idealen', *De Volkskrant*, 22-06-1981.

⁸² Ibidem.

⁸³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord als 'Brinkman-model'', *Parool PS*, 29-08-1987.

Figuur 7: Woning in Ruigoord na de kraak, 1982.⁸⁴

De krakers boden echter weinig ruimte voor 'enkele duizenden mensen' die zij eerder in het alternatieve bestemmingsplan van 1973 aanspraken.⁸⁵ Waar Ruigoord oorspronkelijk achthonderd bewoners huisvestte, bestond de gemeenschap in de jaren '80 uit ongeveer zestig mensen.⁸⁶ In het bestemmingsplan stond dat iedereen welkom was die ruimte en vrijheid nodig had buiten de stad, maar de praktijk bleek weerbarstiger en de krakers werden zelfs nieuwkomers. Zo lichtten Hans Plomp en Rudolph Stockvis in 1987 in *Het Parool* toe dat er 'voor nieuwe mensen in het dorp geen plaats was'.⁸⁷ Eventuele nieuwkomers waren 'aangewezen op de zandvlakte en daar is het leven hard'.⁸⁸ Zij hielden het vaak niet lang vol in de ruige natuur die geen enkele bescherming bood. Volgens de krakers was er voor deze 'sympathisanten', zoals zij ze noemden, in het dorp in elk geval geen plek: "We zitten echt vol".⁸⁹

Niet alleen waren er geen nieuwe bewoners welkom in het dorp, ook de faciliteiten waren ontoegankelijk voor buitenstaanders. De kerk (zie Figuur 8) was alleen beschikbaar voor repetities en een enkele keer voor een verjaardagfeest van oorspronkelijke bewoners en krakers. Kerkdiensten zijn er sinds de kraak in 1973 niet meer. Toen een bewoner het idee opperde om in de kerk niet alleen repetities te houden, maar ook uitvoeringen te geven voor buitenstaanders, werd dit al vrij snel verworpen want 'dat betekende honderden extra koekeloorders in het dorp, dranghekken, kortom een reservaat-gevoel'.⁹⁰ De gemeenschap van Ruigoord bleef dus beperkt voor de oorspronkelijke bewoners en de krakers van het eerste uur. Het was een utopie waar niet iedereen welkom was en die niet openstond voor deelname van iedereen. Hellinga en Plomp omschreven

⁸⁴ Nederlands Fotomuseum. Inventarisnummer GVV-1334-3. Gerda van der Veen,

<http://collectie.nederlandsfotomuseum.nl/collectie/detail/adb0eb24-8d4b-1bbb-dab2-2110a43c479b> (13-02-2020).

⁸⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoorderdorpsbode. Onregelmatig verschijnend weekblad nr. 5, Een uitgave van de Stichting Ruigoord, De Toekomst van de IJpolder, maart 1974.

⁸⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'De meesterkraak in de polder', *De Volkskrant*, 10-09-1983.

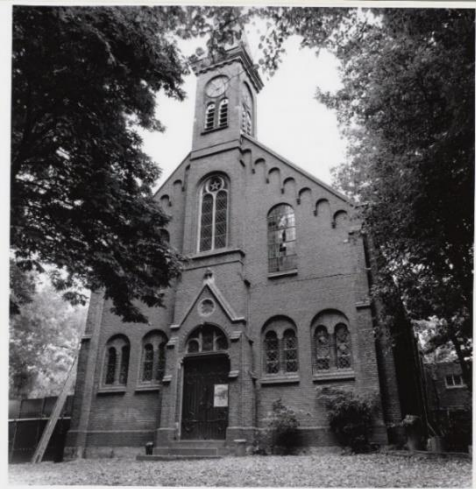
⁸⁷ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord als 'Brinkman-model'', *Parool PS*, 29-08-1987.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Poste Restante Marrakech noch poste restante Agadir, brief aan Margrid, Rudolph, Daan en Ieme (in Marokko) van Roos, 1976.

zichzelf dan ook als individualistisch en egoïstisch. In Ruigoord werkte en leefde iedereen volgens hen zelfstandig.⁹¹

Figuur 8: Sint-Getrudiskerk, de centrale plek in Ruigoord⁹²

Tegelijkertijd waren er verschillende manieren waarop ze de eigen gemeenschap wél waarborgden en bevorderden. Onder andere door het werk aan de kerk en de thuisbasis die Ruigoord vormde voor het Amsterdams Ballon Gezelschap (zie Figuur 9). De kerk was voor het ABG het centrale ontmoetings- en werkpunt:

Omdat er nog zoveel aan de kerk gedaan moet worden en we dat klaar willen hebben voordat René jarig is, hebben we besloten om in principe maar ieder weekend aan de kerk te werken. We ontdekken ook dat met elkaar werken eigenlijk de meest functionele manier van contact hebben met elkaar is en spelenderwijs worden dan de dingen besproken die gedaan moeten worden.⁹³

Op deze wijze probeerden de Ruigoorders dichter tot elkaar te komen en elkaar in de creativiteit te vinden. De gemeenschappelijke waarden van het behoud van en samenwerking in het dorp waren hiermee een essentieel onderdeel van de interne gemeenschap. Daarnaast vormde het zand rondom Ruigoord de werkelijkheid waarin zij zich in bevonden. Een 'uniek steppegebied, een golvende met geurige kamille begroeide zandvlakte', zo schreef Hans Plomp in de *Haagse Post* in 1974.⁹⁴ Waar de oorspronkelijke boerenbevolking zich volop bezig hield met akkerbouw, zorgde de zandvlakte er voor dat er nog maar een verschaalde mogelijkheid was tot landbouw. Met de zandlaag verdween immers de klei die gebruikt werd voor de landbouw. Als tegenwicht voor de industrialisatie en de stad hielden de krakers echter nog steeds vast aan de enkele akker die nog beschikbaar was. Zo teelden zij aardappelen en suikerbieten.⁹⁵ Ook leerden veel Ruigoorders om zelf een moestuin te

⁹¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord als 'Brinkman-model'', *Parool PS*, 29-08-1987.

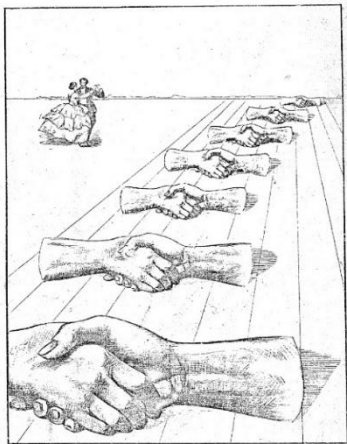
⁹² Stadsarchief Amsterdam, Collectie Stadsarchief Amsterdam: foto's eigen fotodienst. Pim van Olffen, 21 september 1999, 'Sint-Getrudiskerk', <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/1d803d27-ce22-5041-783a-4b7f19709b66> (13-02-2020).

⁹³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Verslag 2 A.B.G. reizen, 2^e vergadering betreffende de grote reis van het A.B.G. naar het onbekende, 08-10-1978.

⁹⁴ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord en de Romantische Revolutie', *HP*, 30-03-1974.

⁹⁵ Nederlands Fotomuseum. Collectie Stadsarchief Amsterdam: documentaire foto-opdrachten, Gerda van der Veen, 'Ruigoord', <https://beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/OSIM00010000326> (13-02-2020).

verbouwen, waarmee zij zichzelf in hun eerste levensbehoefte voorzagen met 'courgettes, peren, tomaten en het houden van kippen'.⁹⁶

Figuur 9: Tekening van de verbeelding van de bouw aan de kerk⁹⁷

2.5 Conclusie

In de jaren na de kraak creëerden de krakers een alternatieve samenleving in Ruigoord. In eerste instantie verbeeldde zij deze met gemeenschappelijke waarden die uitdroegen dat iedereen welkom was in het dorp met ruimte voor de 'verstotelingen van de stad'. De Ruigoorders brachten in deze periode de utopie in de praktijk, de praktische variant zoals geformuleerd door Neusüss. Zo bewoonden de kunstenaars het dorp en organiseerden zij gezamenlijke activiteiten en werkten collectief aan het opknappen van het dorp. Dit sluit aan bij de kraakbeweging als 'utopische gemeenschap', zoals geformuleerd door Kallenberg, die een eigen levensstijl ontwikkelt tegen markt- en staatswerking. De Ruigoorders zorgden voor eigen manieren om in levensonderhoud te voorzien, door zelf producten te verbouwen en in de natuurlijke omgeving te werken aan de kunsten.

Tegelijkertijd stond de verbeelding van de utopie, zoals geformuleerd in het alternatieve bestemmingsplan, op gespannen voet met de werkelijkheid. Het was een utopie waar niet iedereen aan kon en mocht deelnemen. Het dorp bleef grotendeels gesloten voor nieuwkomers en 'sympathisanten'. Het dorp was volgens de krakers 'echt vol' en ook activiteiten waren enkel voor de interne gemeenschap. De paradox van maximale vrijheid van de utopie trad hier op, de verbeelding en werkelijkheid liepen immers in de utopie van de kunstenaars sterk uiteen.

Vanaf 1991 trad er door de externe omstandigheden een verandering op in de verhaallijn van de krakers. In Hoofdstuk 3 zal ik de periode vanaf 1991, het moment waarop de verhaallijn veranderde, bespreken aan de hand van de utopische oplossing die de Ruigoorders boden, de verbeelding, de legitimatie en de praktische verwezenlijking van hun oplossing.

⁹⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Nieuwe Ruigoordse Courant Nr. 4, 20-09-1978.

⁹⁷ Ibidem.

Hoofdstuk 3: De aanvallen van buiten het hoofd bieden (1991 – 2000)

In 1991 richtten verschillende dorpsbewoners de actiegroep *Ruigoord Ongehavend* op. Deze actiegroep streed voor 'het behoud van de natuur en de open ruimte rondom Ruigoord'.⁹⁸ Zo zochten zij in deze periode meer contact met mensen van buiten zoals politici, juridische bijstand, milieuorganisaties, wetenschappers en journalisten. De achtergrond hiervan was het nieuwe bestemmingsplan *Ruigoord 1991* dat in overleg tussen de gemeente Haarlemmerliede, Amsterdam en de Provincie Noord-Holland tot stand kwam. Dit bestemmingsplan betekende dat Ruigoord grotendeels moest verdwijnen ten behoeve van een gemengd industrie- en haventerrein.⁹⁹ Hiermee diende zich een nieuw probleem aan voor Ruigoord, namelijk een sterkere dreiging vanuit de omringende gemeentes. Het voortbestaan van het dorp kwam steeds heviger onder vuur te liggen, zo stelden de dorpsbewoners tijdens de dorpsvergaderingen in 1991.¹⁰⁰ Zij wilden en moesten voor deze dreiging een oplossing vinden om het voortbestaan van het dorp te verzekeren.

In dit hoofdstuk beargumenteer ik dat de naar buiten gekeerde houding een nieuwe periode aanduidde in de verhaallijn van de Ruigoorders. De kunstenaars moesten de gemeenschappelijke waarden opnieuw doordenken en zagen zich genoodzaakt om zich sterker in het politieke en publieke debat te positioneren. Hierbinnen kozen zij een sleutelthema waarmee ze zich naar buiten toe konden profileren: het behoud van en de aandacht voor het milieu en de natuur rondom Ruigoord. Het openstellen van Ruigoord was dan ook uit nood geboren. Om dit te onderbouwen, analyseer ik de veranderde verhaallijn, dus zowel het probleem dat de krakers aankaartten met de creatie van hun eigen utopie in Ruigoord, als hoe zij hun alternatieve samenleving verbeeldden, legitimeerden en in de praktijk brachten.

3.1 Nieuwe vrienden als oplossing voor Ruigoord

De Ruigoorders zochten contacten naar buiten, waarmee zij zich sterker dachten te kunnen positioneren tegenover het bestemmingsplan *Ruigoord 1991*. De gemeenschappelijke waarden die in Ruigoord centraal stonden, moesten zij herformuleren ten behoeve van de publieke aandacht en opinie. Sargent stelt, zoals besproken in Hoofdstuk 1, dat een utopie meestal 'beoefent' wordt door een kleine gemeenschap met dezelfde waarden of die een gezamenlijk doel voor ogen heeft.¹⁰¹ Vanaf de jaren '90, toen het voor de Ruigoorders niet meer houdbaar was om deze waarden en dit doel te waarborgen in de kleine gemeenschap waren zij genoodzaakt om het dorp open te stellen en sympathisanten explicieter te betrekken bij het bereiken van hun doel, namelijk het behoud van Ruigoord.

Het contact met burgemeester IJsselmuiden was altijd erg goed, maar begin jaren '90 wilden de Ruigoorders hun pijlen niet alleen op de gemeente Haarlemmerliede richten, gezien de druk die de gemeente Amsterdam op hen uitoefende. Door middel van steun van het publiek wilden de krakers

⁹⁸ Ruigoord Portretten, 'Woordenlijst', <https://ruigoordportretten.wordpress.com/woordenlijst/> (09-01-2020).

⁹⁹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 12-03-1991.

¹⁰⁰ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 12-03-1991, evenals Doos 01 Map 06. Correspondentie en manuscripten, map met correspondentie uit Nederland en Verenigde Staten; manuscripten uit Nederland. 1973-1991. Notulen Vergadering bij Hans Gritter, 20 februari 1991

¹⁰¹ Sargent, *Utopianism*, 33.

zelf ook druk uitoefenen op de politieke agenda. Zo beargumenteerde Gerben Hellinga in een dorpsvergadering dat het nodig was om te 'proberen de openbare mening achter ons te krijgen, dat ligt altijd heel gevoelig in verband met stemmen en verkiezingen'.¹⁰² Middels verschillende vormen van publieke aandacht wilden de Ruigoorders hun strijd voor het behoud van het dorp verstevigen en legitimeren.

Ten eerste traden de bewoners van Ruigoord meer en meer naar buiten toe. De dorpsbewoners besloten tijdens de dorpsvergadering om een 'fanclub Ruigoord' op te richten, wat uiteindelijk vorm kreeg in 'Vrienden van Ruigoord'.¹⁰³ Dit was een initiatief waarmee het dorp 'moreel en financieel' steun verkreeg en dat nog altijd bestaat.¹⁰⁴ Ten tweede stelden ze het dorp open door publieke en culturele activiteiten te organiseren om het belang van het dorp voor het voetlicht te krijgen bij niet-Ruigoorders.¹⁰⁵ Een van deze activiteiten was de Ruigoordse Zomeruniversiteit, die als doel had om een breed publiek kennis te laten maken met Ruigoord.¹⁰⁶ Dus toen de druk op het dorp van buitenaf toenam, zocht Ruigoord steun bij de buitenwereld voor het behoud van het dorp.

Het thema milieu vormde de derde belangrijke manier om publieke aandacht te verwerven en daarmee politieke steun te krijgen. De dorpsbewoners stelden tijdens de dorpsvergadering dat het milieu één van de 'stokpaardjes zou kunnen zijn', omdat dit onderwerp een steeds belangrijker rol kreeg in het publieke debat.¹⁰⁷ De Ruigoorders profileerden het dorp als een ecologisch vacuüm in de industrialisering van Amsterdam en omstreken. Ruigoord kon bovendien ruimte bieden aan groene bedrijfjes en experimenten met alternatieve energie. De vervuiling van het Westelijk Havengebied moest volgens de dorpsbewoners in elk geval een halt worden toegebracht.¹⁰⁸ Door een oplossing te bieden voor het behoud van het natuurgebied dat rondom Ruigoord tot bloei was gekomen, verwachtten de Ruigoorders zowel de politiek als de samenleving achter zich te krijgen. Kortom, vanaf 1991 maakte de geslotenheid van het dorp plaats voor een openbaar toegankelijk Ruigoord, waarbinnen het natuurgebied een centrale plek innam. Het dorp was niet langer ontoegankelijk of alleen voor de 'verstotelingen van de stad', maar open voor alle sympathisanten die Ruigoord wilden laten voorbestaan.

3.2 De verbeelding van Ruigoord als publiek cultureel centrum

Vanaf 1991 belegden de Ruigoorders op vastere voet dorpsvergaderingen, waar de *Ruigoord Dorpsbodes* met de daarin opgenomen notulen, de papieren getuigen van zijn: 'In benarde tijden bloeit het dorpsblad weer op. Er wordt zoveel gesproken en geschreven over de toekomst van

¹⁰² IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 06. Correspondentie en manuscripten, map met correspondentie uit Nederland en Verenigde Staten; manuscripten uit Nederland. 1973-1991, Notulen Vergadering bij Hans Gritter, 20 februari 1991.

¹⁰³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991.

¹⁰⁴ Ruigoord, 'Vrienden van Ruigoord', <https://www.ruigoord.nl/vrienden-van-ruigoord/> (06-01-2020).

¹⁰⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991.

¹⁰⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 30-09-1991.

¹⁰⁷ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991; Inventaris Doos 01 Map 06. Correspondentie en manuscripten, map met correspondentie uit Nederland en Verenigde Staten; manuscripten uit Nederland. 1973-1991, Notulen Vergadering bij Hans Gritter, 20 februari 1991.

¹⁰⁸ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord vergaet met de haven in zicht', *Het Parool*, 23-05-1991.

Ruigoord, dat er alle aanleiding is tot meer contact en onderlinge informatie.¹⁰⁹ De verbeelding van utopisch Ruigoord dringt vooral door in deze notulen. Ze verbeeldden het dorp als cultureel centrum met een verbeterde, en daarmee hechtere en egalitaire organisatiestructuur waarin de externe gemeenschap welkom en zelfs essentieel was.

Het dorp trad vóór 1991 naar buiten als een individualistische gemeenschap, waarin iedereen ongestoord diens gang kon gaan. In de periode vanaf 1991 werden de Ruigoorders zich bewust van hun kwetsbare positie ten opzichte van de Amsterdamse grootmacht. In de dorpsvergaderingen benadrukten zij de noodzaak om als eenheid naar buiten te treden met een gezamenlijk standpunt over de toekomstplannen.¹¹⁰ De organisatiestructuur werd een belangrijk discussiepunt voor de Ruigoorders. Ze trokken de inrichting van de bestaande samenleving in twijfel, dus besloten ze in de dorpsvergadering dat het vermijden van een hiërarchische vorm essentieel was en dat zij dus ook geen burgemeester aanstelden.¹¹¹ Het alternatief tegenover de bureaucratie van de omringende gemeentes was een volledig egalitaire democratie. De beslissingen namen ze zoveel mogelijk in de dorpsvergaderingen. Weliswaar verliepen deze over het algemeen vrij chaotisch, maar alle dorpsbewoners waren aanwezig en iedere stem woog even zwaar.¹¹² Hiermee werd het collectief steeds belangrijker en explicieter.

Naast de eenheid die ze als bewoners van Ruigoord naar buiten toe wilden vormen, pleitten verschillende bewoners er ook voor om zich te profileren als 'bijzonder kunstenaarsdorp'.¹¹³ Dit moedigde de verbeelding aan van Ruigoord als publiek en openbaar cultureel centrum. In de dorpsvergadering besloten de bewoners dat er plaats moest zijn voor andere, geïnteresseerde kunstenaars die wilden deelnemen aan het creatieve klimaat van Ruigoord. Waar de kunstenaars in eerste instantie opkwamen voor de marginale positie van de oorspronkelijke boerenbevolking van Ruigoord breidden ze dit 1991 uit naar het verwelkomen van andere minderheidsgroeperingen. Zo nodigden de dorpsbewoners op het jaarlijkse zomerfestival Landjuweel deelnemers uit meer dan veertig landen en nationaliteiten uit, waaronder Siberiërs, Mongolen, Aboriginals en oorspronkelijke Indianen.¹¹⁴

Opvallend is de rol die de gemeenschap in deze periode aan de kerk toebedeelde. Ondanks dat ze zich van religie afzijdig hielden, diende de kerk als onderdeel van de verbeelding van de Ruigoordse gemeenschap. Het nieuwsblad van de Parochie te Badhoevedorp onderstreepte het belang van Ruigoord als 'uniek oord' en pleitte voor het behoud van Ruigoord in plaats van dat zij week 'voor economische belangen'.¹¹⁵ De gemeenschap van Ruigoord zag de kerk als essentieel onderdeel van hun oplossing om Ruigoord te behouden. De Ruigoorders wilden van de kerk een dorpscentrum maken: 'Waar grote kracht vanuit kan gaan om in de toekomst het hoofd te kunnen

¹⁰⁹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 12-03-1991.

¹¹⁰ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 02-04-1991; 12-03-1991.

¹¹¹ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 12-03-1991.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 02-04-1991.

¹¹⁴ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 06. Correspondentie en manuscripten, map met correspondentie uit Nederland en Verenigde Staten; manuscripten uit Nederland. 1973-1991, Landjuweel 2000, Verslag van het internationale vrije kunstfestival "Landjuweel 2000" op de vlakte en in de kerk van Ruigoord van 4-8 t/m 4-9-1991, 04-09-1991.

¹¹⁵ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 04. Dossiers, map met affiches uit Nederland; briefkaarten (en prentbriefkaarten) uit Nederland; reclame folders uit Nederland; gerechtelijke stukken uit Frankrijk en Nederland; correspondentie uit Nederland; manuscripten uit Nederland; nota's en notities uit Nederland; publicaties uit Nederland. 1983-1991, Kerkklanken, Nieuwsblad van de Parochie van de HH Engelbewaarders te Badhoevedorp, sep 1991.

bieden tegen de aanvallen van buiten (...).¹¹⁶ Hiermee probeerden de dorpsbewoners door middel van de kerk een richtinggevend beeld te creëren van hoe de samenleving in een nieuwe, andere werkelijkheid er ook uit kon zien.

De dorpsbewoners herzagen dus de verbeelding van de interne en externe gemeenschap, waarbij zij Ruigoord als bijzonder kunstenaarsdorp voorstelden met een verbeterde, democratische organisatiestructuur en toegang voor zowel sympathisanten als minderheidsgroepen.

3.3 De legitimatie: 'Dag, boom. Hallo, haven'

De alternatieve samenleving die de dorpsbewoners in Ruigoord voorstelden, legitimeerden zij vanaf 1991 voornamelijk door systeemkritiek. Deze systeemkritiek was kenmerkend voor de manier waarop Ruigoord zich afzette tegen de gevestigde orde. Dit viel samen met de focusverlegging van de milieubeweging, die vanaf eind jaren '80 niet alleen kritiek uitte op de exploitatie van mens en milieu, maar dit ook koppelde aan kritiek op de maatschappij als geheel, zoals toegelicht in Hoofdstuk 1. De alternatieve inrichting van de sociale verhoudingen verweefde zich in Ruigoord met de strijd voor het behoud van het milieu en tegen 'het systeem'.

Deze strijd voor het behoud van het milieu kreeg vanaf de jaren '90 voeten in de aarde en in 1991 werd het dorp onder andere lid van het Amsterdams Milieucentrum.¹¹⁷ De actiegroep *Ruigoord Ongehavend* vroeg onder andere in de politiek aandacht, zoals van het Amsterdamse gemeentebestuur, voor het wilde natuurgebied rondom Ruigoord: 'Op tien kilometer afstand van de Dam groeien er beschermde planten als de in ons land unieke moeras[sic], paddestoelen als de kostbare morielje, er nestelen zeldzame vogels als de blauwborst en de bruine kiekendief.'¹¹⁸ Het comité was ervan overtuigd dat ook de samenleving het belang van dit natuurgebied zou inzien en vroeg daarom te wachten met de bouw van een volgens hen 'overbodige insteekhaven'.¹¹⁹ Evenals in de beginjaren legitimeerden de Ruigoorders ook nu hun oplossing door te stellen dat het gebied aan de samenleving ten goede moest komen. Zij stelden dat hun alteranteive inrichting van Ruigoord aan publieke wens tegemoet kwam. Dit was ook zichtbaar door het pleidooi van het comité voor een referendum voor alle bewoners van de provincie Noord-Holland, waarin de burgers voor of tegen de aanleg van de Afrikahaven konden stemmen.¹²⁰ Deze initiatieven toonden dat de Ruigoorders de publieke wens en wil gebruikten als legitimatie voor hun oplossing voor het behoud van Ruigoord. Ze probeerden hiermee een zekere burgerparticipatie teweeg te brengen bij de bewoners, die zich afzette tegen *top-down* besluitvorming vanuit het gemeente- en provinciebestuur.

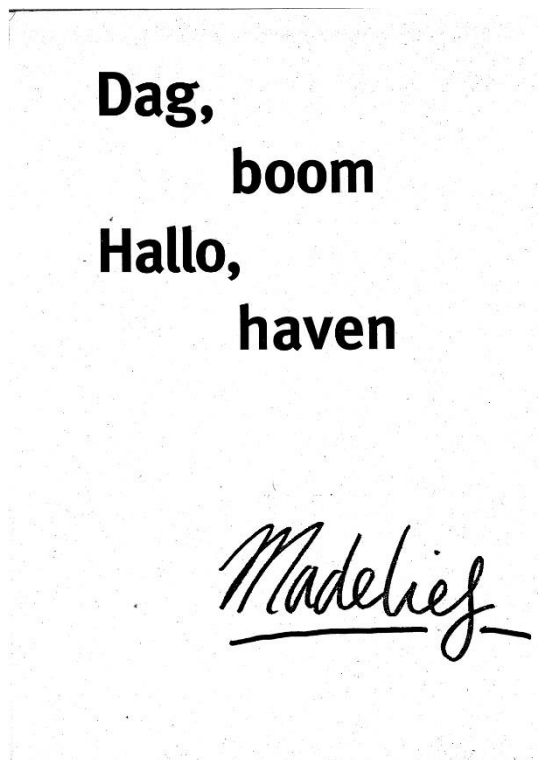
¹¹⁶ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 17-4-1991.

¹¹⁷ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-06-1991.

¹¹⁸ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 05. Notulen en diversen, map met gerechtelijke stukken, correspondentie, manuscripten, notulen, nota's en notities uit Nederland. 1973-1991, Open brief aan het Gemeentebestuur van Amsterdam van 'Ruigoord Ongehavend', 1991.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Aanleg Afrikahaven gaat definitief door', *Nieuws van de Dag*, 15-03-1997.

Figuur 10: Affiche 'Dag, boom. Hallo, haven'¹²¹

Deze kritiek op *top-down* beslissingen ging hand in hand met de aandacht die de dorpingen hadden voor het natuurgebied rondom Ruigoord. Ze probeerden hun ideeën over het natuurgebied op wetenschappelijke wijze te staven door onder andere biologen in de arm te nemen die hen meer vertelden over de flora en fauna. Daarnaast vroegen zij hun ook te helpen bij de analyse van grondmonsters en wateronderzoek van het nabije meertje.¹²² Ook ging in het dorp het telefoonnummer van de milieuklachtenlijn rond om bewoners te stimuleren klachten in te dienen over de stank die het dorp binnendrong vanwege de omliggende industrie.¹²³ Hierin probeerden zij bovendien een juridische slag te slaan: met behulp van de advocaat van het dorp, Luuk Hamer, tekenden zij bezwaar aan bij het Europees Gerechtshof, omdat de gemeente de verplichte milieu-effect-rapportage (MER) niet correct had uitgevoerd en het bestemmingsplan uit 1992 hierdoor onjuist was.¹²⁴ Hamer beargumenteerde dat de gemeente te weinig onderzoek deed naar de gevolgen voor het milieu bij de aanleg van de Afrikahaven.¹²⁵ Met deze oproepen wisten de Ruigoorders de aandacht voor het belang van het behoud van Ruigoord te laten groeien in de samenleving.

Dat de positionering van Ruigoord als natuurgebied aansloeg, bleek doordat de milieuactivisten van *GroenFront!* het lot van de bescherming van Ruigoord en het omringende

¹²¹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Dag, boom. Hallo, haven' van Madelief.

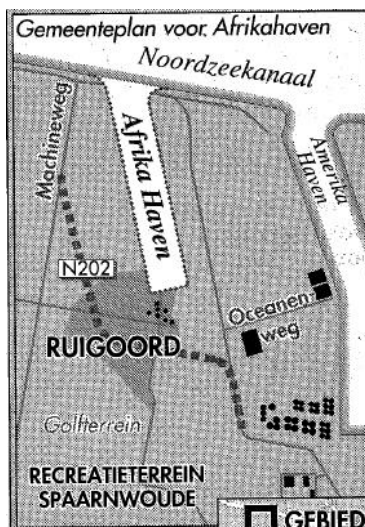
¹²² IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991; IISG, Collectie Gerben Hellinga. Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992. Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 06-08-1991.

¹²³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 30-09-1991.

¹²⁴ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 49. 1998, 'Ruigoord feest, hijskraan rukt op', *De Volkskrant*, juli 1998.

¹²⁵ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 49. 1998, 'Ruigoord in strijd met Euro-recht', *Het Parool*, 20-06-1998.

natuurgebied in 1997 op zich namen. De aanleiding hiervoor was de 'annexatie' door de gemeente Amsterdam op 1 januari 1997. Dit besloeg een grenscorrectie van de Houtrakpolder, waardoor Ruigoord voortaan juridisch onder mandaat van de gemeente Amsterdam viel.¹²⁶ Hierdoor kon de gemeente Amsterdam zonder instemming van de gemeente Haarlemmerliede haar gang gaan met de voorgenomen aanleg van de Afrikahaven.¹²⁷ Onder de leuze *earth first, no compromise, no violence* richtten de milieuactivisten in het natuurgebied rondom Ruigoord op 16 juli 1997 het actiekamp Groenoord in.¹²⁸ De gemeente was toen al gestart met de eerste 'herstelbare en omkeerbare werkzaamheden' voor de aanleg van de Afrikahaven door het graven van een 5 meter diep, 1500 meter lang en 350 meter breed gat (zie Figuur 11).¹²⁹

Figuur 11: Gemeentepan voor Afrikahaven waardoor Ruigoord moet wijken.¹³⁰

De actievoerders van GroenFront! namen de verhaallijn van de Ruigoorders over. Ook zij stelden dat de aanleg van de haven 'onnodig' was en bovendien als dekmantel fungeerde om giftig slib te kunnen dumpen, een maatregel die in hun ogen economisch – kapitalistisch - van aard was en het milieu hard raakte.¹³¹ Deze kritiek op het economische systeem ligt dicht tegen kritiek op de inrichting van de samenleving aan, die ook Ruigoord kenmerkte. Zoals beschreven in Hoofdstuk 1 leverde Hellinga kritiek op de bestaande machtsstructuren, waardoor er niets kon veranderen en de wereld uiteindelijk 'naar de knoppen gaat'.¹³² De Ruigoorders creëerden een alternatieve samenleving waarin zij, in hun beleving, buiten dit systeem om konden leven.

¹²⁶ IISG, Knipselarchief kraak-en actiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Omstreden Afrikahaven was initiatief Den Uyl', *De Volkskrant*, 08-10-1997; 'Aanleg Afrikahaven gaat definitief door', *Nieuws van de Dag*, 15-03-1997.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ IISG, Knipselarchief kraak-en actiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Van Duijn (Groenen) laat zichzelf vastketenen', *Trouw*, 06-10-1997.

¹²⁹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Groenoord, Speciale zomeruitgave van de Groen Front! Nieuwsbrief, 1997; 'Heer Bommel en de Zoute Bagger', *AmsterdamsMilieu* nr. 4, 1997.

¹³⁰ IISG, Knipselarchief kraak-en actiebeweging, Inventaris Doos 49. 1998, 'Ruigoord met één ingreep te redden', *Het Parool*, 09-10-1998.

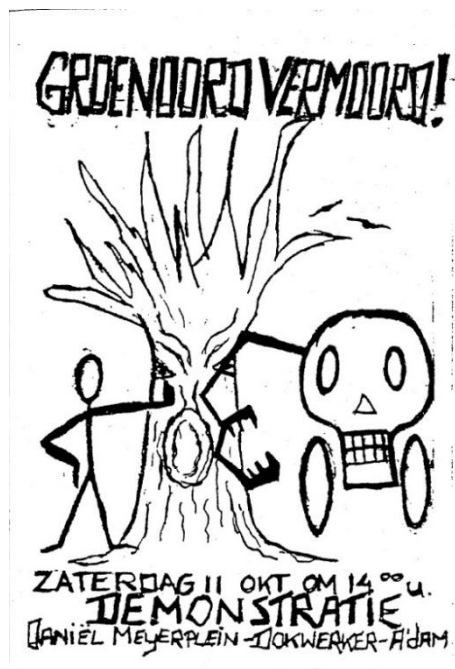
¹³¹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Groenoord, Speciale zomeruitgave van de Groen Front! Nieuwsbrief, 1997; 'Heer Bommel en de Zoute Bagger', *AmsterdamsMilieu* nr. 4, 1997.

¹³² IISG, Archief Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Die mensen zijn niet vaag of zweverig', *Het Parool*, 30-09-1989.

Vanaf de jaren '90 spraken de Ruigoorders en de actievoerders van GroenFront!, de samenleving steeds directer aan. Ze plaatsten bordjes en palen rondom het dorp met de aanduiding van het terrein als 'natuurgebied'.¹³³ Ook vroeg het comité Ruigoord Ongehavend in Amsterdam middels protestacties aandacht voor het natuurgebied. Zo plaatste ze in Amsterdam borden met leuzen op standbeelden. Op het standbeeld van Mahatma Gandhi plaatste het comité de protestleuze 'Natuur is duur - Ruigoord Ongehavend' en op het standbeeld van de 'Man met Vioolkoffer die groet door zijn hoed af te nemen' de protestleuze 'Natuur Hoofdzaak Ruigoord Ongehavend'.¹³⁴ Daarnaast verspreidde het comité affiches in de stad (zie Figuur 12 en 13). Ruigoord probeerde hiermee in de publieke ruimte aandacht te vragen voor de kwetsbaarheid van de natuur rondom de stad, waarbij Ruigoord als natuurgebied de oplossing bood.

Figuur 12: Affiche 'Chaos in de haven'¹³⁵

Figuur 13: Affiche 'Groenoord vermoord!'¹³⁶

Opvallend is dat de Amsterdamse havenarbeiders deze ideeën ook overnamen. Zij liepen gezamenlijk met Ruigoorders, actievoerders van Groenoord en verschillende politici mee in de zogenaamde *rouwstoet* die na de ontruiming van Groenoord begin oktober 1997 georganiseerd werd. Tijdens deze tocht door de stad, waarbij Ruigoord zich wederom naar de publieke ruimte verplaatste, protesteerden ook de havenarbeiders dat de natuur het onterecht aflegde tegen de industrie. Zoals een woordvoerder namens de actievoerende havenarbeiders formuleerde: 'Laat de gemeente eerst

¹³³ IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991.

¹³⁴ Stadsarchief Amsterdam, Collectie Archief van Cor Jaring, Erven Cor Jaring, 1997, 'Standbeeld van de "Man met Vioolkoffer die groet door zijn hoed af te nemen" met de protestleuze "Natuur Hoofdzaak Ruigoord ongehavend"', <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/d471c06c-3940-5c32-62cf-59b5856f74dc> (10-02-2020); 'Standbeeld van Mahatma Gandhi op de Churchill-laan met de protestleuze "Natuur is duur - Ruigoord ongehavend"', <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/66e72e24-1ac7-17ea-262a-2cb2f72df2e9> (10-02-2020).

¹³⁵ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Chaos in de haven'.

¹³⁶ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Groenoord vermoord!'.

maar eens de halflege bedrijfsterreinen in de Amerikahaven intensiever gebruiken, voordat een natuurgebied wordt opgeofferd.¹³⁷

Zodoende probeerden de kunstenaars het belang van Ruigoord en het omringende natuurgebied door retoriek omtrent het behoud van het milieu onder de aandacht van de samenleving brengen. Het comité was ervan overtuigd dat de samenleving dit belang ook inzag, maar wilde dit versnellen door het dorp dichterbij de samenleving te brengen en open te stellen.

3.4 De praktijk: van milieuactivist tot nomadisch volk

De milieuactivisten van GroenFront! schetsten in Groenoord een nieuw utopisch beeld langs de randen van Ruigoord, zoals beschreven in Hoofdstuk 1. De actievoerders bouwden boomhutten en groeven een tunnelstelsel om de ontruiming van het actiekamp door de ME te bemoeilijken (zie Figuur 14). Zoals Gilissen stelt, brengt een tentenkamp direct de nieuwe idealen van een alternatieve samenleving in de praktijk en levert het systeemkritiek 'door te laten zien, dát en hÓe het ook anders kan'.¹³⁸ Zo werden er grote tenten opgezet, waar bewoners en bezoekers van het kamp bij elkaar kwamen en waar de gemeenschap veganistisch en vegetarisch kookte. Daarnaast hielden ze open vergaderingen, waar iedereen welkom was voor input. Tijdens deze vergaderingen stemden ze niet, maar nam men beslissingen op basis van consensus.

Figuur 14: Een ingang van het tunnelstelsel van Groenoord¹³⁹

De actievoerders van Groenoord waren echter meer gericht waren op vertraging dan op het voorkomen van de vernietiging van het natuurgebied. De ruige natuur maakte de ME tijdens de ontruiming van Groenoord met de grond gelijk: de rugschildpadden, orchideeën, wilgen, de plek waar alles kon groeien, verdween. Figuur 15 en 16 tonen het 'verdwenen' natuurgebied waarop de Groenoorders na de ontruiming een fort bouwden.

¹³⁷ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Bonte stoet activisten bestrijdt Afrikahaven', *Het Parool*, 13-10-1997.

¹³⁸ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 187-192.

¹³⁹ Noord-Hollands Archief, 1478 foto's en negatieven van Fotoburo de Boer te Haarlem. Collectie Fotoburo de Boer. NL-HlmNHA_54037156/NL-HlmNHA_1478_44776k. Jur Engelchor, oktober 1997, 'Actievoerders bij de ingang van een van de tunnels die gegraven zijn onder het terrein van Ruigoord om de ontruiming te bemoeilijken.', 1997-10', <https://proxy.archieven.nl/0/32DD889C9EBC86FDA36D9B4B83B4BB68> (29-02-2020).

Figuur 15: Op de voorgrond de wc¹⁴⁰

Figuur 16: De ME zet de ontruiming van het fort in gang¹⁴¹

In deze periode lijkt een spanning te ontstaan voor Ruigoord. Het kampement duurde immers erg lang, waardoor Groenoord niet alleen idealisten aantrok maar ook een trekpleister werd voor drugstoerisme, nomadisch volk en zwervers. Dit was iets waar de Ruigoorders al vanaf de kraak mee worstelden. De kunstenaars deelden weliswaar ook de waarden van vrijheid, maar de mogelijkheden bleven voor buitenstaanders beperkt om zich daadwerkelijk aan te sluiten bij Ruigoord door er te gaan wonen. Ze wilden immers geen plek worden voor 'koekeloorders', zoals besproken in Hoofdstuk 2.¹⁴² De komst van het kamp bracht opnieuw de paradox van maximale vrijheid met zich mee.

3.5 Conclusie

Bestemmingsplan *Ruigoord 1991* zorgde ervoor dat de alternatieve samenleving zoals de kunstenaars deze na de kraak inrichtten niet langer houdbaar was. De utopische gemeenschap kon vanwege de politieke druk van buitenaf niet voortbestaan met alleen interne steun. Het openstellen van Ruigoord voor de buitenwereld was dan ook een noodzakelijke stap om het behoud van Ruigoord te verzekeren. Een gemeenschappelijke waarde die de Ruigoorders deelden met de samenleving was de strijd voor het milieu, zo trokken zij sympathisanten aan waaronder de milieuactivisten van GroenFront!. Evenals Ruigoord streed deze organisatie voor een andere inrichting van de sociaaleconomische verhoudingen. Dit kwam onder andere tot uiting in de egalitaire organisatiestructuur die zowel Groenoord als Ruigoord kenmerkte. Beslissingen maakten de bewoners op basis van consensus, waarin iedereen een gelijke stem had.

Sargent, toegelicht in Hoofdstuk 1, stelt dat de ecologische utopie bestaat uit kleine gemeenschappen waarin een meer ecologisch gebalanceerde inrichting van het leven wordt nagestreefd.¹⁴³ In de archieven van Ruigoord is dit voornamelijk zichtbaar in oproepen om het natuurgebied rondom Ruigoord meer aandacht te geven en voornemens voor een duurzamere inrichting van het dorp. Het is echter niet duidelijk of zij dit daadwerkelijk realiseerden.

¹⁴⁰ IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Actievoerders strijden vanuit fort tegen Afrikahaven', *De Volkskrant*, 07-11-1997.

¹⁴¹ Noord-Hollands Archief, 1478 foto's en negatieven van Fotoburo de Boer te Haarlem. Collectie Fotoburo de Boer. NL-HlmNHA_54037073/NL-HlmNHA_1478_44977k. Jur Engelchor, december 1997, 'Politie staat klaar om het fort van de actievoerders van GroenFront! in de uitgeroepen vrijstaat Groenoord in het kunstenaarsdorp Ruigoord, te ontruimen.', 1997-12-01.', <https://proxy.archieven.nl/0/129E6D85CDF12B270BAA53081187458E> (18-02-2020).

¹⁴² IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Poste Restante Marrakech noch poste restante Agadir, brief aan Margrid, Rudolph, Daan en Ieme (in Marokko) van Roos, 1976.

¹⁴³ Sargent, *Utopianism*, 44-45.

De eeuwwisseling luidde voor Ruigoord een nieuwe fase in toen het dorp van illegaal krakersdorp een legale kunstenaarskolonie werd. Door de legalisering veranderde de verhaallijn en daarmee de inrichting van de utopie. Deze overgangperiode, vanaf 2000 tot heden, staat centraal in Hoofdstuk 4.

Hoofdstuk 4. Ruigoord onder voorwaarden (2000 – heden)

*'In de vroegere strijd ging het hippie imago tegenwerken en dat we toen gekozen hebben voor het imago van een kunstenaarsdorp. Nu moeten we weer werken aan het imago, we hebben goud, een oase.'*¹⁴⁴

- Gerben Hellinga, oktober 2005

Decennialang woedde de strijd om de toekomst van Ruigoord. In 1998 besloot de gemeente Amsterdam om Ruigoord te handhaven 'als groene oase te midden van het aan te leggen havenindustrieterrein Afrikahaven'.¹⁴⁵ Dit besluit luidde de overgangperiode in van een illegale, dertig jaar oude kunstenaarskolonie naar een officiële, culturele werkplaats onder de naam 'Culturele Vrijhaven Ruigoord'.¹⁴⁶ Deze overgangperiode symboliseerden de Ruigoorders in 1999 door een Ruigoordse versie van de Toren van Babel te bouwen (zie Figuur 17). Dit toonde de eigentijdse 'spraakverwarring' waar het krakersdorp mee te maken kreeg met de legalisering van Ruigoord. Het 17,5 meter hoge kunstwerk verbrandden zij ritueel op 1 januari 2000.¹⁴⁷

*Figuur 17: De 'toren van Babel' in Ruigoord*¹⁴⁸

De kunstenaars wilden in eerste instantie met hun krakersactie in Ruigoord een alternatief bieden voor de status quo en een plek creëren voor de verstedelingen van de stad. De alternatieve samenleving die de kunstenaars in Ruigoord vestigden, kon niet zonder slag of stoot bestaan en moesten zij vanaf 1973 voortdurend legitimeren. Vanaf 2000 leek met de legalisering, de strijd tegen het verdwijnen van Ruigoord gestreden, maar dat betekende niet het einde van de strijd waarin de Ruigoorders vanuit uiteenlopende visies aan een utopie werkten. In dit hoofdstuk beargumenteer ik

¹⁴⁴ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant (11-10-2005), 3^e jaargang, No. 106, Verslag dorpsvergadering, 04-10-2005.

¹⁴⁵ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 3.1. Plan culturele vrijhaven Ruigoord.2002, Andersson Elffers Felix, Plan Culturele Vrijhaven Ruigoord, Utrecht, 16-12-2002.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ruigoord Portretten, 'Woordenlijst', <https://ruigoordportretten.wordpress.com/woordenlijst/> (09-01-2020).

¹⁴⁸ Stadsarchief Amsterdam. Collectie Stadsarchief Amsterdam: foto's eigen fotodienst. Pim van Olffen, 10 november 1999, 'De "toren van Babel"', <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/d71caf1e-d4a5-2028-fcf3-314d13a8f7bb> (12-2-2020).

dat er in het dorp een spanning ontstond vanwege de overgang naar de nieuwe, legale situatie. Deze spanning zette de utopie die de Ruigoorders voorheen voorstonden onder druk. De kunstenaars raakten verder verwickeld in de paradox van maximale vrijheid, want de overgangperiode zorgde voor de toenadering van de kunstenaars tot de gevestigde orde waar zij zich juist al die tijd tegen verzetten. Deze periode behoefde een nieuwe rechtvaardiging, zowel in de interne gemeenschap als naar de 'sympathisanten'. Daarnaast was er ook sprake van een praktische verandering na legalisering.

4.1 Het nieuwe imago

Doordat de gemeenteraad instemde met het voortbestaan van Ruigoord kreeg het dorp na de eeuwwisseling de status van officiële kunstenaarskolonie. Het gezamenlijke doel van de Ruigoorders was het behoud van het dorp, maar met het 'volbrengen' van dit doel verdween ook de maximale vrijheid. De gemeenschappelijke waarden die Ruigoord voorheen vormden, zoals vrijheid en het afzetten tegen het systeem, verdwenen. Deze verandering dwong Ruigoord om te herbronnen. Ook Hellinga stelde in oktober 2005 tijdens de dorpsvergadering dat: 'In de vroegere strijd ging het hippie imago tegenwerken en dat we toen gekozen hebben voor het imago van een kunstenaarsdorp. Nu moeten we weer werken aan het imago, we hebben goud, een oase.'¹⁴⁹ Dit nieuwe imago kenmerkte zich in deze overgangsfase door een vermenging van de oude idealen van de vroegere kunstenaarskolonie met de formaliteiten van de status quo.

Met de overgang van illegaal kunstenaarsdorp naar legale culturele vrijhaven kreeg Ruigoord een zekere mate van organisatiestructuur, waar haar krakers voorheen ver van bleven. Zo werd in 2001 Stichting Ruigoord opgericht, die in samenspraak met Stichting Landjuweel en het Gemeentelijk Havenbedrijf Amsterdam plannen ontwikkelde voor de toekomst van Ruigoord. In 2002 publiceerden zij het toekomstbeeld in het Plan Culturele Vrijhaven Ruigoord.¹⁵⁰ Dit plan beschreef zowel de visie, de programmering, de ruimtelijke inrichting als de structuur en organisatie van het dorp.¹⁵¹ Hiermee bekleedde het dorp een meer geformaliseerde positie. Bovendien schakelden de Ruigoorders de hulp in van het adviesbureau Andersson Elffers Felix. Zij sloten dus allerlei instanties in de arm om tot een toekomstvisie van Ruigoord te komen en traden naar buiten niet meer op als het vrijgevochten, anarchistische dorp. Ze gingen samenwerken met de gevestigde orde en zelfs met hun vijanden van vroeger. Zo werd Ulke Hoekstra de voorzitter van Stichting Ruigoord terwijl hij op dat moment ook de directeur van de naburige verffabriek was. Een andere 'vijand van vroeger', oud-directeur van het Havenbedrijf Godfried van den Heuvel, werd de fondsenwerver voor de Stichting.¹⁵²

In het boek *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien* beschrijven ook Pieter Breek en Floris de Graad deze kenmerken van de overgang die zich in Ruigoord voordeed. Zij tonen dat de overgang van kraakfase naar legale fase een nieuwe dynamiek met zich meebrengt. Het vormt een veelvoorkomend struikelblok voor het voortbestaan van het uitgesproken politieke karakter van

¹⁴⁹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant (11-10-2005), 3^e jaargang, No. 106, Verslag dorpsvergadering, 04-10-2005.

¹⁵⁰ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 3.1. Plan culturele vrijhaven Ruigoord.2002, Andersson Elffers Felix, Plan Culturele Vrijhaven Ruigoord, Utrecht, 16-12-2002.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017, 'Vredespijp in jarig Ruigoord', *Het Parool*, 25-07-2003.

vrijplaatsen.¹⁵³ Dit was ook de fase waarin Ruigoord met haar oorspronkelijke idealen brak doordat de strijd om het behoud van het dorp wegviel. Breek en de Graad beargumenteren dat in deze periode 'het vijandbeeld wegvalt', vanwege de onderhandelingen met de 'oorspronkelijke vijand', namelijk de eigenaar.¹⁵⁴

4.2 De ateliers als 'ruggengraat van onze culturele vrijhaven'

De Ruigoorders mochten na de legalisering niet meer in het dorp wonen, waarmee de ateliers een nieuwe belangrijke rol speelden in de verbeelding van het dorp. Dit had veel invloed op de inrichting van het dorp. Ten eerste werden de ateliers bepalend om te vast te stellen wie er wel en niet deel mocht nemen aan de alternatieve samenleving. Ten tweede zorgden de ateliers voor een veranderde groepsdynamiek met minder uitgesproken gemeenschappelijke waarden, omdat de nadruk meer op het individu kwam te liggen.

De atelierhouders vergaderden regelmatig om hun ideeën over de toekomst van Ruigoord uit te wisselen, zoals in december 2004 met ongeveer dertig ateliergebruikers. De meningen over de inrichting van Ruigoord liepen ver uiteen en waar sommigen een voorttrekkersrol voor ogen hadden, zagen andere atelierhouders de toekomst van Ruigoord als 'terug naar af, zo min mogelijk invloed van buitenaf'.¹⁵⁵ Eensgezindheid sprak echter uit de wens van de atelierhouders om zelf te bepalen wie aanspraak maakte op de ateliers in Ruigoord. Een ateliercommissie besprak de ingediende aanvragen om in aanmerking te komen voor een atelier, maar tijdens de dorpsvergadering heerste er enige onrust over deze werkwijze. In de notulen van de dorpsvergadering van oktober 2006 stond dat de dorpingen het wenselijk achtten om dit in eigen handen te houden: 'Als er vreemden bij komen, verwatert het onderlinge contact in het dorp. Het bestuur moet door ons worden gevoed, niet andersom. Wij bepalen hoe het schip blijft varen.'¹⁵⁶ De atelierhouders kregen een jaarcontract en een jaarlijks evaluatiegesprek. Als een atelierhouder bijvoorbeeld het atelier bijna nooit gebruikte, kon het contract eenzijdig worden opgezegd.¹⁵⁷ Dit toont een duidelijke inperking aan van de maximale vrijheid waar de Ruigoorders ooit voor stonden. De dorpingen zagen het als een essentieel aspect om gezamenlijk invloed uit te kunnen oefenen wie wel en wie niet aan de gemeenschap mocht deelnemen en op welke wijze dit gebeurde.

Er traden door de belangrijke positie van de ateliers ook veranderingen op in het gemeenschappelijke karakter van Ruigoord. Het gevoel van gezamenlijkheid maakte in toenemende mate plaats voor de nadruk op het individuele aspect. Dit benadrukken ook Breek en de Graad, want waar voorheen de gemeenschap gedreven werd door experimenteren en culturele vrijheid verandert dit na legalisatie: 'Gezamenlijkheid betekent nu het deelnemen in een "beheersconstructie".'¹⁵⁸ De kunstenaars hielden zich voornamelijk bezig met hun eigen werk, waarmee individuele expressie essentieel werd. Zo stond in de folder van Openbare Werken Ruigoord, een soort open dag van de

¹⁵³ Pieter Breek en Floris de Graad, *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien. Onderzoek Naar Vrijplaatsen in Amsterdam* (Amsterdam: De Vrije Ruimte, 2001) 75-76.

¹⁵⁴ Breek en de Graad, *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien*, 75.

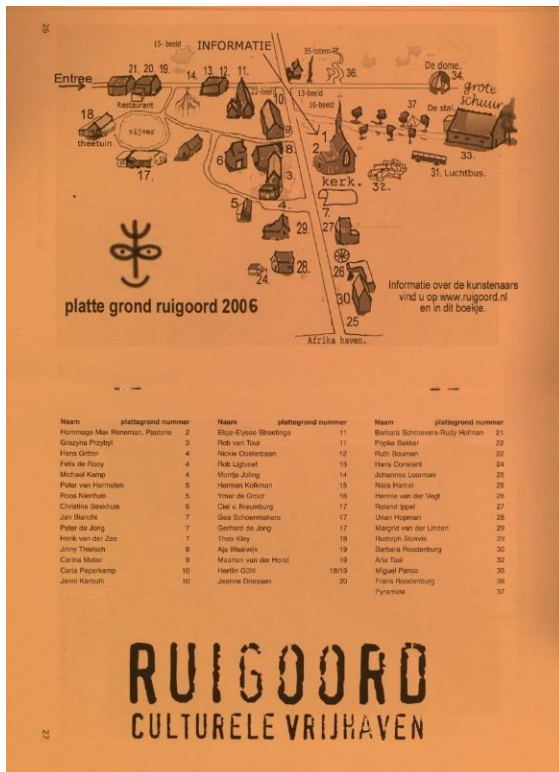
¹⁵⁵ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Verslag Sirenamaandag Bijeenkomst, 06-12-2004.

¹⁵⁶ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant, 17-10-2006.

¹⁵⁷ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant, 4-4-2006.

¹⁵⁸ Breek en de Graad, *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien*, 78.

ateliers in het dorp (zie Figuur 18): 'Ruigoord treedt meestal naar buiten met festivals en gemeenschappelijke evenementen, maar individuele kunstenaars vormen de ruggegraat van onze culturele vrijhaven.'¹⁵⁹

Figuur 18: Plattegrond Ruigoord voor Openbare Werken in 2006¹⁶⁰

4.3 De interne vrijheid onder vuur

Ook intern heerste er enige spanning over de paradox waarin Ruigoord zich vanaf 2000 bevond. De dorpsbewoners probeerden zich te verhouden tot de nieuwe situatie waar onenigheid over ontstond tijdens de dorpsvergaderingen. De legitimatie over de samenwerking tussen de kunstenaars en de gevestigde orde berustte op het idee dat de Ruigoorders de creatieve geest in stand hielden en zij de status quo 'gebruikten' om hun activiteiten te subsidiëren.

Zo vertelde een van de kunstenaars in een interview met *Het Parool* in 2003 dat de 'gevestigde orde' slechts geldschieters waren: 'Wij, de mensen, zijn Ruigoord.'¹⁶¹ De alternatieve inrichting van de sociale verhouding bepaalden de Ruigoorders nog steeds zelf, zo beargumenteerden zij. De dorpsbewoners legitimeerden de samenwerking met de bestuurlijke elite door te stellen dat zij zonder die samenwerking geen aanspraak konden maken op de grootst mogelijke vrijheid. Alleen indien de Ruigoorders zich hielden aan de officiële voorschriften zou de gemeente ze dusdanig vrijlaten dat hun creativiteit volledig tot haar recht kon komen. Plomp sprak tijdens de

¹⁵⁹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 2.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Openbare Werken Kunst Ruigoord (sep 2006).

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpanden, Inventaris Doos 002 Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017, 'Vredespijn in jarig Ruigoord', *Het Parool*, 25-07-2003.

dorpsvergadering van oktober 2005 zijn onvrede uit over de samenwerking met de status quo en dat het dorp zich ging houden aan allerlei voorwaarden: 'We zijn geen stomme hippies, we zijn en werken met mensen van aanzien. We moeten niet opeens braaf zijn en gaan hielenlikken.'¹⁶² Dit stuitte echter bij andere Ruigoorders, waaronder voorzitter Ulke, op weerstand. Hij stelde dat voldoen aan de regels van het systeem een voorwaarde werd voor vrijheid:

Na ingreep van de Gemeente is het proces van illegaal naar legaal een feit en zelfs al voor 85% voltooid. Nu komen de handhavers met echte regels om de hoek kijken. Laten we zorgen dat we minimaal aan hun eisen voldoen om daarmee volledige vrijheid te krijgen en laat zien dat er daarmee niets de nek omgedraaid kan worden.¹⁶³

De vrijheid neemt tijdens en na de overgang naar legalisatie drastisch af. Als we deze discussies in de dorpsvergaderingen in het licht plaatsen van het onderzoek van Breek en de Graad beschouwen zij dit ook als kenmerkend voor de legalisatie van vrijhavens: 'Wat in de kraakfase kon, kan nu vaak niet meer, al was het alleen maar omdat het geld kost.'¹⁶⁴

Een belangrijke inkomstenbron werd de cultuursubsidie waar men aanspraak op kon maken door het indienen van een Kunstenplan bij de gemeente Amsterdam.¹⁶⁵ Zonder deze subsidie kwamen de activiteiten in het gedrang. Maar als gevolg van de subsidie moesten de Ruigoorders de activiteiten meer reguleren, zoals zichtbaar in de aanvraag van Kunstenplan 2005-2008:

De Ruigoordse culturele activiteiten waren altijd menigvuldig doch incidenteel van aard (...). Nu deze elementen zijn vervallen en Ruigoord uitgroeit tot een permanent onderdeel van de culturele voorzieningen van de Amsterdamse regio, heeft de programmering een regelmatig karakter verkregen met vaste en onregelmatige onderdelen, die elk op zich voor uitbreiding in aanmerking komen.¹⁶⁶

Terwijl de Ruigoorders maximale vrijheid als voorwaarde zagen voor 'optimale, kunstzinnige creativiteit', zoals ze in de aanvraag voor cultuursubsidie aangaven, beperkte deze aanvraag *an sich* hun vrijheid. Aan de uitkering van subsidies waren immers allerlei verplichtingen verbonden.¹⁶⁷ Zoals Breek en de Graad dit verwoorden: 'Het gevoel van onbegrensde mogelijkheden is voorbij.'¹⁶⁸

4.4 De praktijk: 'In de industriële wildernis'

Na de ontruiming van het kamp van Groenoord was de natuur rondom Ruigoord niet meer hetzelfde als voorheen. Alle bomen werden gekapt en geruimd om herbouw van een dergelijk kamp te voorkomen en het natuurgebied maakte bovendien steeds meer plaats voor industriegebied en de haven (zie Figuur 19). De Ruigoorders plaatsten zichzelf echter nog steeds als natuurlijke enclave

¹⁶² IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant (11-10-2005), 3^e jaargang, No. 106, Verslag dorpsvergadering, 04-10-2005.

¹⁶³ Ibidem

¹⁶⁴ Breek en de Graad, *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien*, 76.

¹⁶⁵ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Aanvraag kunstenplan amsterdam 2005-2008, Culturele Vrijhaven Ruigoord (versie 26-10) door Stichting Landjuweel 2000.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Breek en de Graad, *Laat Duizend Vrijplaatsen Bloeien*, 76.

buiten de stad. Volgens de atelierhouders verschilde Ruigoord nog steeds van andere kunstenaarskolonies door de natuur en de ruimte in Ruigoord.¹⁶⁹

Figuur 19: Luchtfoto van Ruigoord, 2020¹⁷⁰

Nu het natuurgebied zich echter fysiek niet meer direct rondom Ruigoord bevond, wilde het dorp aanhaken 'aan de bestaande groene, recreatieve en ecologische structuren' waarmee Ruigoord kon zorgen voor een 'aantrekkelijker Havengebied'.¹⁷¹ Volgens de in 2006 zakelijk leider van Ruigoord, Jaap Draaisma, kwam dit niet alleen de omringende bedrijven, maar ook 'fietsers, recreanten, dieren en groen en liefhebbers van cultuur in Ruigoord ten goede'.¹⁷² In samenwerking met het Havenbedrijf maakte Ruigoord zelfs een 'havenfietsroute Ruigoord'. Deze fietsroute bestaat nog steeds en leidt bewoners uit Amsterdam per fiets naar Ruigoord, waarmee Ruigoord zich verbindt met de stad.¹⁷³ Ruigoord als ecologische plek bleef zodoende door de tijd heen een belangrijk kenmerk in het (voort)bestaan van het dorp. Bovendien kwam er naast de kerk een andere belangrijke, publieke plek in het dorp bij, te weten Salon Ruigoord. Sinds 2003 fungeert de Salon als podium- en workshopruimte die nog steeds te huur is door externe partijen.¹⁷⁴ Zoals Hellinga dit verwoordde op het Futurologisch Symposium Ruigoord in 2012: 'Vroeger leefden wij als een outcast in de wilde natuur. Nu zijn wij de natuur in een industriële wildernis.'¹⁷⁵

¹⁶⁹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpenden, Inventaris Doos 002 Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Verslag Sirenamaandag Bijeenkomst, 06-12-2004.

¹⁷⁰ Google Maps Satelliet, 'Ruigoord, Amsterdam, Noord-Holland', <https://goo.gl/maps/dNTWo1p47fx12GZ9A> (12-02-2020).

¹⁷¹ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpenden, Inventaris Doos 002 Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005, Nieuwe Ruigoordse Courant, 18-7-2006.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Port of Amsterdam, 'Ruigoordroute Moezelhaven', <https://www.portofamsterdam.com/nl/havenbedrijf/ruigoordroute-moezelhaven> (09-03-2020).

¹⁷⁴ Salon Ruygoord, <http://www.salonruigoord.nl/> (09-03-2020).

¹⁷⁵ IISG, Archief Overige buurten en werkpenden, Inventaris Doos 002 Map 5.1. Ruigoord op weg naar een vitale toekomst.januari 2013, Futurologisch Symposium Ruigoord, 2^e editie, 2012.

4.5 Conclusie

Gedurende de overgangsfase kwam de eerder voorgestelde utopie onder druk te staan. Waar de gemeenschappelijke waarden zich gedurende de kraakfase richtten op de creatie van een alternatieve samenleving die zich afzet tegen de status quo van de stad, veranderde dit met de legalisatie van Ruigoord. De legalisatie zorgde niet alleen voor het voortbestaan van het dorp, maar betekende ook een formalisering van de bestaande structuren, wat leidde tot toenadering tot de status quo. De utopie was niet langer enkel beschikbaar voor 'geestverwanten' waarmee, zoals ook Breek en de Graad beargumenteren, het politieke motief afnam. Het idee dat de utopie noodzakelijk is om de status quo te transformeren, wordt door deze toenadering bovendien bemoeilijkt.¹⁷⁶

Daarnaast werden onder andere subsidies een belangrijke inkomstenbron, waar voorwaarden en veiligheidsvoorschriften aan verbonden waren. De komst van de legale fase ging met een drastische inperking van het gevoel van vrijheid gepaard. Zowel activiteiten als de huur van ateliers moesten financieel rendabel zijn. Zo schreef het bestuur van Ruigoord in een brief aan de atelierhouders: 'Als bestuurders maken we ons daar druk over, omdat een slechte betalingsdiscipline alle toekomstige plannen voor Ruigoord op losse schroeven zet.'¹⁷⁷

De utopie die Sargent beschrijft, zoals weergegeven in Hoofdstuk 1, bestaat uit een kleine gemeenschap met een gezamenlijk doel, waarin de leden dezelfde waarden uitdragen. Het gemeenschappelijke gevoel boette echter in Ruigoord sterk aan kracht in na legalisatie. De individuele expressie van de kunstenaar werd steeds belangrijker.

¹⁷⁶ Levitas, 'Looking for the blue', 290-292.

¹⁷⁷ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 2.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Brief aan huurders ateliers namens het bestuur van Stichting Ruigoord Eric Duivenvoorden, achterstallige betaling, 11-1-2010.

Conclusie

'Beste Vrienden,

Hoewel wij soms denken buiten de realiteit van de maatschappij te staan is ook ons de huidige crisis niet ontgaan.'

– Facebook Ruigoord in reactie op de kabinetsmaatregelen omtrent het coronavirus, 13 maart 2020¹⁷⁸

De Amsterdamse kunstenaars die Ruigoord in 1973 kraakten, houden tot op de dag van vandaag stand tegen het verdwijnen van Ruigoord. Buiten 'de realiteit van de maatschappij' vestigden zij een alternatieve samenleving die inging tegen de status quo van de stad en voorzag in de wens voor en behoefte aan vrijheid. De verhaallijn van de krakers, en daarmee het dorp en de gemeenschap, veranderde door de tijd heen sterk naarmate de omstandigheden veranderden. De utopie kwam dus niet alleen door de idealen van de kunstenaars tot stand, maar veranderde ook onder druk van buitenaf. De Ruigoorders wisten hun verhaallijn telkens dermate aan te passen dat ze, onverwachts en ondanks de sterke druk van de omliggende gemeentes, het voortbestaan van het dorp verzekerden en bovendien hun utopische visie bewerkstelligden. In deze conclusie geef ik antwoord op de vraag: Op welke wijze legitimeerden en verbeeldden de krakers van Ruigoord hun utopie door de tijd heen?

Vanaf de start van de kraak in 1973 tot nu is Ruigoord getekend door de paradox van maximale vrijheid. De utopie in Ruigoord verkreeg telkens een andere uitwerking en invulling, afhankelijk van de omstandigheden. De interne gemeenschap worstelde met het idee van vrijheid: hoe ver ging ze in het toelaten van iedereen in de gemeenschap? Daarnaast ontstond er na legalisatie een ander dilemma rondom het concept vrijheid: hoe vrij was Ruigoord eigenlijk nog na de legalisatie van het dorp? De Ruigoorders wilden het voortbestaan van hun utopie verzekeren en zagen zich hierdoor genoodzaakt om hun verhaallijnen aan te passen aan de omstandigheden. De omvangrijke archiefcollecties van Ruigoord in het IISG maakten deze verhaallijnen door de tijd heen inzichtelijk. In deze verhaallijnen onderzocht ik vier elementen: op welke manier vormde de utopie van de Ruigoorders een oplossing? Hoe verbeeldden de Ruigoorders deze oplossing? Hoe legitimeerden zij dit? En hoe brachten ze deze oplossing in de praktijk?

In de periode na de kraak vanaf 1973 stelden de kunstenaars een andere utopie voor dan dat de praktische verwezenlijking was. Aan de ene kant verbeeldden zij een utopie buiten het systeem die voor iedereen openstond en terugging naar een ideaal verleden en simpel leven, volgens Sargent kenmerkend voor een utopie.¹⁷⁹ Aan de andere kant stond de praktische verwezenlijking van deze idealen hiermee echter op gespannen voet, er was geen plek voor mensen van buitenaf. In deze periode is de paradox van maximale vrijheid dus voor het eerst zichtbaar: waar Ruigoord volgens de krakers in hun verbeelding en legitimatie eigenlijk aan de samenleving toebehoorde en diende voor mensen die, zoals Hellinga het formuleerde 'door de grote stadsgemeenschap op de

¹⁷⁸ Ruigoord Facebookpagina, 'COVID-19 bericht', (versie 13 maart 2020), https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2896379950400899&id=194563117249276&anchor_composer=false (24-03-2020).

¹⁷⁹ Sargent, *Utopianism*, 22.

vuilnisbelt zijn gegoid,' lieten de krakers in de praktijk niet iedereen in Ruigoord toe.¹⁸⁰ Deze verhaallijn veranderde echter toen vanaf 1991 de druk van buitenaf toenam.

De Ruigoorders voelden zich vanaf dat moment genoodzaakt om het dorp open te stellen en zich zodoende sterker te positioneren in het publieke en politieke debat. Dit toont dat de externe omstandigheden van grote invloed waren op de verhaallijn van de krakers. Sargent beargumenteert dat de utopie altijd een weerspiegeling is van de omstandigheden waarin degene leeft die deze utopie voorstelt. De utopie is tijdsgebonden en onderhevig aan maatschappelijke en politieke kwesties.¹⁸¹ Dit toont ook Ruigoord, het dorp was geen statische entiteit veranderde mee met gewijzigde omstandigheden. De toegenomen externe, politieke druk vormde vanaf 1991 de omstandigheid die de dorpelingen dwong om hun verhaallijn en daarmee de inrichting van het dorp aan te passen. De praktische variant van de utopie beïnvloedde met andere woorden het theoretische concept dat is gebaseerd op de formulering van idealen die een alternatief voor de samenleving voorstellen. De Ruigoorders pasten immers de utopie, de idealen en de alternatieve inrichting van de samenleving aan de omstandigheden aan.

De alternatieve samenleving die de Ruigoorders voorstelden, kenmerkte zich doordat ze een alternatief creëerden om buiten 'het systeem' te leven. De systeemkritiek van de Ruigoorders was ook kenmerkend voor de kritiek van de milieubeweging. Daarom stelden ze in deze periode het dorp niet alleen open voor publiek, maar verkregen ze ook steun van milieuactivisten. Middels de affichering van Ruigoord als natuurgebied legitimeerden de krakers het behoud en de inrichting van het dorp. Dit past bij de ecologische utopie die in de jaren '70 voeten in de aarde kreeg.¹⁸² Volgens Gilissen zijn het de huidige sociale protestbewegingen, zoals de milieubeweging, die de moderne verschijningsvormen zijn van een utopie.¹⁸³ Ondanks dat de kenmerken van het natuurgebied rondom Ruigoord door de tijd heen veranderden, bleef een van de belangrijkste gemeenschappelijke waarden die Ruigoorders uitdroegen dat het dorp uniek was omdat zij zich in een natuurrijk gebied bevond. Van een dorp omsloten door akkers veranderde het gebied rondom Ruigoord in ruige natuur of volgens Plomp in een 'uniek steppegebied' door het 'zand van Joop'.¹⁸⁴ De Ruigoorders begonnen zelf moestuinen te verbouwen en onderhielden zich met de verkoop van hun kunsten. Hiermee toonde Ruigoord een *do it yourself-spirit* met een focus op de lokale productie.¹⁸⁵ Het natuurgebied verdween grotendeels toen de ME niet alleen Groenord ontruimde, maar ook het natuurgebied met de grond gelijk maakte om herbouw van een kampement te voorkomen.

Kenmerkend voor een utopie is het gemeenschappelijke doel om te tonen dat een alternatief voor de status quo mogelijk is. Ruigoord toonde niet alleen een alternatief voor de status quo, maar maakte ook letterlijk de afbraak van de natuur inzichtelijk: het landschap rondom Ruigoord veranderde en de industrie omsloot het dorp. Hiermee bracht Ruigoord de milieuproblematiek en de achteruitgang van het milieu voor veel mensen dichterbij. Veel Amsterdammers voelden zich verbonden met het lot van Ruigoord en toonden dit door deel te nemen aan Groenord. Nog steeds komen er veel mensen uit Amsterdam regelmatig in Ruigoord voor de vele evenementen die de

¹⁸⁰ IISG, *Collectie Gerben Hellinga*, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Reservaat en Heuvels bij Ruigoord', *Het Parool*, 26-03-1974.

¹⁸¹ Sargent, *Utopianism*, 22.

¹⁸² *Ibidem*, 26-32.

¹⁸³ Gilissen, *Spelen met de werkelijkheid*, 180.

¹⁸⁴ IISG, *Collectie Gerben Hellinga*, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'Ruigoord en de Romantische Revolutie', *HP*, 30-03-1974.

¹⁸⁵ Bradley en Hedrén, *Green Utopianism*, 11-12.

kunstenaars organiseren. 'Utopisten' zoals Mannheim en Bloch stellen dat utopisch denken noodzakelijk is voor de verandering van de status quo.¹⁸⁶ Ruigoord toonde dat utopisch denken niet alleen zorgde voor verandering in het dorp, maar leidde er ook toe dat meer mensen buiten de gemeenschap de noodzaak zagen van een samenleving zoals de Ruigoorders deze voorstelden. Zo werd Ruigoord een plek waarin het utopische denken van de krakers en de praktische verwezenlijking hiervan aan veel mensen de noodzaak voor de transformatie van de samenleving toonde.

De genoodzaakte openstelling van het dorp hield echter de paradox van maximale vrijheid in stand. Onder andere het kamp Groenoord trok zowel milieuactivisten als nomadisch-achtig volk aan, waarin eenzelfde soort paradox ontstond. Want hoe voorkom je dat een grote groep mensen naar je dorp komt, als je tegelijkertijd voorstander bent van de grootst mogelijke vrijheid? Dit toonde dat in de utopie de verhouding van de verschillende actoren ten opzichte van elkaar erg belangrijk was. De krakers verhielden zich telkens tot 'het publiek' dat welkom was als het noodzakelijk werd voor het behoud van Ruigoord, maar tegelijkertijd niet volledig mocht deelnemen aan de utopie. Ondanks de idealen die zij formuleerden in de verbeelding en legitimatie van de utopie bracht de praktijk ook praktische bezwaren met zich mee. Immers, door voorstander te zijn van de grootst mogelijke vrijheid en leven buiten het systeem raakten er ook mensen bij de gemeenschap betrokken die zich niet aan de regels hielden. Een bepaalde, oneindige vorm van vrijheid perkten ze daarom in. Dit toont een verschil in de theoretische utopie en de praktische utopie.

Ondanks dat de verbeelding van de utopie verschillende vormen aannam, bleef het doel tot 2000 gelijk, namelijk het behoud van Ruigoord als dorp. Vanaf 2000 verbreedde de paradox van de maximale vrijheid zich tot het gezamenlijke doel van Ruigoord. Toen de Amsterdamse gemeenteraad rond de eeuwwisseling instemde met het voortbestaan van Ruigoord veranderde ook de aard van het dorp. Het gezamenlijke doel, dat volgens Sargent een utopie kenmerkt, verdween. Het behoud van het dorp was immers verzekerd. De legalisering van het dorp leidde ertoe dat de maximale vrijheid werd ingeperkt. Dit leidde in deze periode tot een vermenging van de oude idealen van de vroegere kunstenaarskolonie met de formaliteiten van de status quo. Doordat de woningen plaatsmaakten voor ateliers begon bovendien de individuele expressie van de kunstenaars in belang toe te nemen.

Door Ruigoord te analyseren aan de hand van de vier elementen in de verhaallijn kon ik de ontwikkeling hierin identificeren. De vier elementen veranderden zodra de externe omstandigheden veranderden. Verhaallijnen zijn hierdoor zeer geschikt om de ontwikkeling van utopieën, die al langere tijd bestaan, te analyseren. Uiteraard heeft dit ook een beperking, want niet alle uitingen en gedragingen van de krakers zijn in deze vier elementen te vatten. Het toont in elk geval dat het praktische model van de utopie in Ruigoord een andere uitwerking had dan het theoretische concept van een utopie. Dit maakt de utopie in Ruigoord echter niet minder utopisch, want wat was er van Ruigoord geworden als in 1973 de Amsterdamse kunstenaars het dorp niet hadden gekraakt? Hadden dan de oorspronkelijke plannen van de gemeente Amsterdam om een haven te bouwen doorgang gekregen en had Ruigoord er nu hetzelfde bijgelegen als Rotterdam (zie Figuur 20)? Of had de verminderde noodzaak voor een haven na de oliecrisis Ruigoord dezelfde 'uniforme hoogbouwflats' toebedeeld als de gevreesde Bijlmermeer (zie Figuur 21)?¹⁸⁷

¹⁸⁶ Levitas, 'Looking for the blue', 290-292.

¹⁸⁷ IISG, *Collectie Gerben Hellinga*, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, 'De meesterkraak in de polder', *De Volkskrant*, 10-09-1983.

Figuur 20: Petrochemische haven van Rotterdam¹⁸⁸

Figuur 21: Stedenbouw in de Bijlmermeer¹⁸⁹

Hiermee legt dit onderzoek naar Ruigoord de basis voor verder onderzoek naar de ontwikkeling van utopieën en de invloed van buitenaf op de ontwikkeling hiervan. Zo zijn er soortgelijke plekken die veel overeenkomsten vertonen met Ruigoord. Ruigoord deelt haar idealen met haar 'zusterdorpen' Christiania middenin Kopenhagen en met Doel bij Antwerpen.¹⁹⁰ Op alledrie de plekken is een *Axis Mundi* opgericht, ontworpen door Aja Waalwijk, een prominente kunstenaar uit Ruigoord.¹⁹¹ Hij licht in een video van Ruigoord zelf de betekenis van deze *Axis Mundi* toe: totempalen 'die het centrum van de wereld symbolisch in beeld brengen. Een *Axis Mundi*, de as van de wereld, is de imaginaire as waar de wereld omheen draait.'¹⁹² Voor de kunstenaars in Ruigoord, Doel en Christiania zijn hun kunstenaarskolonies een vorm van 'de as van de wereld'. Deze utopieën tonen op het eerste gezicht veel overeenkomsten, maar zijn door verschillende kunstenaars ingericht met een andere verbeelding, legitimatie en verwezenlijking. De vier elementen uit de verhaallijnen van de Ruigoorders zijn bruikbaar in de analyse van en vergelijking tussen deze drie dorpen. Een dergelijke vergelijking kan meer inzicht geven in de vraag of de sterke beïnvloeding door externe omstandigheden zoals in Ruigoord ook geldt voor vergelijkbare kunstenaarskolonies.

Over de vraag hoe Ruigoord zich in de toekomst zal ontwikkelen, valt uiteraard slechts te speculeren. Wel is het voortbestaan van Ruigoord nog tot 2027 verzekerd, nadat de kunstenaars in 2017 een contract met het havenbedrijf ondertekenden.¹⁹³ De Ruigoorders houden zich al intensief bezig met hun toekomst, zoals blijkt uit de organisatie van verschillende edities van het Futurologisch Symposium Ruigoord.¹⁹⁴ Wellicht vervult Ruigoord in de toekomst de wens van Hans Plomp uit 2012:

¹⁸⁸ Frans de Wit, 'Rotterdam, Europort en de derde Maasvlakte', (versie 6 mei 2011), <https://flic.kr/p/9HjpQo> (04-03-2020).

¹⁸⁹ Patrick Stam, 'Bijlmer', (versie 12 december 2015), <https://flic.kr/p/F25mXs> (04-03-2020).

¹⁹⁰ Britta Lillesøe, 'Speech to Ruigoord 40 years, July 2013', <https://www.christiania.org/info/speech-to-ruigoord-40-years-july-2013/> (04-03-2020).

¹⁹¹ Witte Reus, 'Aja Waalwijk. Nomadisch Museum', http://www.wittereus.net/aja/nomadisch_museum/christiania2008.html; 'Aja Waalwijk. Axis Mundi', <http://www.wittereus.net/aja/axismundi/index.html> (04-03-2020).

¹⁹² *Ruigoord, een unieke plek - Festival LandJuwel 2 tm 5 augustus 2012*, Hans Kup (13 december 2012), fragment: 0'50"-2'45", <https://www.youtube.com/watch?v=mLIW1zaghpw> (05-03-2020).

¹⁹³ Laura van Baars, 'In Ruigoord mag de scharrelaar blijven vechten tegen het normale', *Trouw*, 27 maart 2017, <https://www.trouw.nl/nieuws/in-ruigoord-mag-de-scharrelaar-blijven-vechten-tegen-het-normale~b40d4f97/> (01-03-2020).

¹⁹⁴ IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkplanden, Inventaris Doos 002 Map 5.1. Ruigoord op weg naar een vitale toekomst. januari 2013, Futurologisch Symposium Ruigoord, 2^e editie, 2012.

‘Na de bevrijding van scharrelvarken en scharrelkip is het tijd voor de bevrijding van de scharrelmens met misschien zelfs een vrije uitloop.’¹⁹⁵

¹⁹⁵ Ibidem, 41.

Figuren

Foto voorpagina (links): Stadsarchief Amsterdam, Collectie Stadsarchief Amsterdam: foto-afdrukken, Martijn Gallenkamp, 1990, 'Feest in het kunstenaarsdorp Ruigoord', <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/630f7fd8-a2d6-e444-d32f-05aa3423376d>, (24-03-2020).

Foto voorpagina (rechts): Ruigoord Facebookpagina, Album 'Vurige Tongen 2017' (versie 4 juni 2017), https://m.facebook.com/Ruigoord/photos/a.1418023348236574/1418024308236478/?type=3&source=54&ref=content_filter (24-03-2020).

1. Stadsarchief Amsterdam, Collectie Archief van de Dienst Ruimtelijke Ordening en rechtsvoorganger: foto's, november 1968, 'Gezicht op de Dorpsstraat van Ruigoord, gezien vanuit het oosten', <https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/b6419112-8348-0068-b5f7-36f982edbdee/media/c2962232-9f5f-eb09-ca0c-e4afac1bb53f> (28-02-2020).

2. Dominic Milton Trott, 'The Wall: Ruigoord 'Hippie Village'', (versie 7 juli 2019), <https://flic.kr/p/2qteGnH> (03-03-2020).

3. Noord-Hollands Archief, 1100 Beeldcollectie van de gemeente Haarlem: Collectie Kennemerland. NL-HlmNHA_54022210_02. '1906', <https://proxy.archieven.nl/0/3F16CFF0FB8F11DF9E4D523BC2E286E2> (28-02-2020).

4. Noord-Hollands Archief, 7101 Beeldcollectie van het Historisch Archief Haarlemmermeer te Hoofddorp. Collectie Historisch Archief Haarlemmermeer – Technische Tekeningen. DP016. Wieger Bruin, 'Kaart van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, 1927-1963', <https://proxy.archieven.nl/0/89E3407143282F47E84800232C80ED68> (28-02-2020).

5. Noord-Hollands Archief, 1100 Beeldcollectie van de gemeente Haarlem: Collectie Kennemerland. NL-HlmNHA_54029705_01. Hendricus Adrianus Hoogvelt, juli 1970, 'Aanleg van pijpleidingen, juli 1970', <https://proxy.archieven.nl/0/34ED3302FB8F11DF9E4D523BC2E286E2> (28-02-2020).

6. IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991, Onbekende afbeelding, 25-07-1973.

7. Nederlands Fotomuseum. Inventarisnummer GVV-1334-3. Gerda van der Veen, <http://collectie.nederlandsfotomuseum.nl/collectie/detail/adb0eb24-8d4b-1bbb-dab2-2110a43c479b> (13-02-2020).

8. Stadarchief Amsterdam, Collectie Stadsarchief Amsterdam: foto's eigen fotodienst, Pim van Olfen, 21 september 1999, 'Sint-Getrudiskerk',

<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/1d803d27-ce22-5041-783a-4b7f19709b66> (13-02-2020).

9. IISG, Collectie Gerben Hellinga, Inventaris Doos 01 Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992, Verslag 2 A.B.G. reizen, 2^e vergadering betreffende de grote reis van het A.B.G. naar het onbekende, 08-10-1978.

10. IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpannen, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Dag, boom. Hallo, haven' van Madelief.

11. IISG, Knipselarchief kraak-en aktiebeweging, Inventaris Doos 49. 1998, 'Ruigoord met één ingreep te redden', *Het Parool*, 09-10-1998.

12. IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpannen, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Chaos in de haven'.

13. IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpannen, Inventaris Doos 002 Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Affiche 'Groenoord vermoord!'.

14. Noord-Hollands Archief, 1478 foto's en negatieven van Fotoburo de Boer te Haarlem. Collectie Fotoburo de Boer. NL-HImNHA_54037156/NL-HImNHA_1478_44776k, Jur Engelchor, oktober 1997, 'Actievoerders bij de ingang van een van de tunnels die gegraven zijn onder het terrein van Ruigoord om de ontruiming te bemoeilijken., 1997-10',
<https://proxy.archieven.nl/0/32DD889C9EBC86FDA36D9B4B83B4BB68> (29-02-2020).

15. IISG, Knipselarchief kraak- en aktiebeweging, Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenoord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen, 'Actievoerders strijden vanuit fort tegen Afrikahaven', *De Volkskrant*, 07-11-1997.

16. Noord-Hollands Archief, 1478 foto's en negatieven van Fotoburo de Boer te Haarlem. Collectie Fotoburo de Boer. NL-HImNHA_54037073/NL-HImNHA_1478_44977k, Jur Engelchor, december 1997, 'Politie staat klaar om het fort van de actievoerders van GroenFront! in de uitgeroepen vrijstaat Groenoord in het kunstenaarsdorp Ruigoord, te ontruimen., 1997-12-01.',
<https://proxy.archieven.nl/0/129E6D85CDF12B270BAA53081187458E> (18-02-2020).

17. Stadsarchief Amsterdam, Collectie Stadsarchief Amsterdam: foto's eigen fotodienst, Pim van Olffen, 10 november 1999, 'De "toren van Babel"',
<https://archief.amsterdam/beeldbank/detail/d71caf1e-d4a5-2028-fcf3-314d13a8f7bb> (12-2-2020).

18. IISG, Archief kraken Overige Buurten en Woonwerkpannen, Inventaris Doos 002 Map 2.1. Ruigoord diversen.1980-2017, Openbare Werken Kunst Ruigoord (sep 2006).

19. Google Maps Satelliet, 'Ruigoord, Amsterdam, Noord-Holland', <https://goo.gl/maps/dNTWo1p47fx12GZ9A> (12-02-2020).
20. Frans de Wit, 'Rotterdam, Europort en de derde Maasvlakte', (versie 6 mei 2011), <https://flic.kr/p/9HjpQo> (04-03-2020).
21. Patrick Stam, 'Bijlmer', (versie 12 december 2015), <https://flic.kr/p/F25mXs> (04-03-2020).

Bronnen en literatuurlijst

Figuren:

NEDERLANDS FOTOMUSEUM

Collectie Stadsarchief Amsterdam: documentaire foto-opdrachten, Gerda van der Veen, 'Ruigoord', <https://beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/OSIM00010000326> (13-02-2020).

STADSARCHIEF AMSTERDAM

- *Collectie Archief van Cor Jaring*

Erven Cor Jaring, 1997, 'Standbeeld van Mahatma Gandhi op de Churchill-laan met de protestleuze "Natuur is duur - Ruigoord ongevarend"', <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/66e72e24-1ac7-17ea-262a-2cb2f72df2e9> (10-02-2020).

Erven Cor Jaring, 1997, 'Standbeeld van de "Man met Violkoffer die groet door zijn hoed af te nemen" met de protestleuze "Natuur Hoofdzaak Ruigoord ongevarend"', <https://archieff.amsterdam/beeldbank/detail/d471c06c-3940-5c32-62cf-59b5856f74dc> (10-02-2020).

Archiefmateriaal:

Baars, Laura van, 'In Ruigoord mag de scharrelaar blijven vechten tegen het normale', *Trouw*, 27-03-2017, <https://www.trouw.nl/nieuws/in-ruigoord-mag-de-scharrelaar-blijven-vechten-tegen-het-normale~b40d4f97/> (01-03-2020).

Delpher, 'Ruigoord, meest bizarre dorp van Nederland', *De Tijd: dagblad voor Nederland*, 21-07-1973, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011236428> (28-02-2020).

INTERNATIONAAL INSTITUUT VOOR SOCIALE GESCHIEDENIS (IISG)

- *Archief kraken Overige Buurten en Woonworpanden*, Inventaris Doos 002:

- Map 1.1. Ruigoord diversen.1980-2017.

Groenord, Speciale zomernummer van de Groen Front! Nieuwsbrief, 1997.

'Heer Bommel en de Zoute Bagger', *AmsterdamsMilieu* nr. 4, 1997.

- Map 2.1. Ruigoord diversen.1980-2017.

Brief aan huurders ateliers namens het bestuur van Stichting Ruigoord Eric Duivenvoorden, achterstallige betaling, 11-1-2010.

Openbare Werken Kunst Ruigoord (sep 2006).

- Map 3.1. Plan culturele vrijhaven Ruigoord.2002.

Andersson Elffers Felix, Plan Culturele Vrijhaven Ruigoord, Utrecht, 16-12-2002.

- Map 4.1. Ruigoord diversen.1980-2017.

Aanvraag kunstplan amsterdam 2005-2008, Culturele Vrijhaven Ruigoord (versie 26-10) door Stichting Landjuweel 2000.

Verslag Sirenemaandag Bijeenkomst, 06-12-2004.

'Vredespijp in jarig Ruigoord', *Het Parool*, 25-07-2003.

- Map 4.2. Nieuwe Ruigoordse Courant.2004-2005.

Nieuwe Ruigoordse Courant (11-10-2005), 3^e jaargang, No. 106, Verslag dorpsvergadering, 04-10-2005.

Nieuwe Ruigoordse Courant, 4-4-2006.

Nieuwe Ruigoordse Courant, 18-7-2006.

Nieuwe Ruigoordse Courant, 17-10-2006.

- Map 5.1. Ruigoord op weg naar een vitale toekomst.januari 2013.

Futurologisch Symposium Ruigoord, 2^e editie, 2012.

- *Collectie Gerben Hellinga*, Inventaris Doos 01:

- Map 01. Periodieken, map met tijdschriften uit Nederland. 1974-1992.

Nieuwe Ruigoordse Courant Nr. 4, 20-09-1978.

Poste Restante Marrakech noch poste restante Agadir, brief aan Margrid, Rudolph, Daan en Ieme (in Marokko) van Roos, 1976.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 12-03-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o. Bestemmingsplan Ruigoord 1991 door Gemeente Haarlemmerliede & Spaarnwoude, 12-03-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 02-04-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 17-04-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-04-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 27-06-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 06-08-1991.

Ruigoord dorpsbode. Huis-aan-huis-koerier voor Ruigoord e.o., 30-09-1991.

Ruigoorderdorpsbode. Onregelmatig verschijnend weekblad nr. 5, Een uitgave van de Stichting Ruigoord, De Toekomst van de IJpolder, maart 1974.

- Map 03. Krantenknipsels, map met krantenknipsels uit Nederland. 1973-1991.

'De meesterkraak in de polder', *De Volkskrant*, 10-09-1983.

'Die mensen zijn niet vaag of zweverig', *Het Parool*, 30-09-1989.

'Het eiland in de polder', *Haagse Post*, 11-08-1973.

'Kraakdorp laat bouwexperimenten toe. Ruigoord koestert idealen', *De Volkskrant*, 22-06-1981.

'Na ingreep Lammers. PvdA verwerpt steun aan Haarlemmerliede', *De Volkskrant*, 31-08-1973.

'Plan voor redding van Ruygoord', *De Tijd*, 26-03-1974.

'Reservaat en Heuvels bij Ruigoord', *Het Parool*, 26-03-1974.

'Ruigoord als 'Brinkman-model'', *Parool PS*, 29-08-1987.

'Ruigoord en de Romantische Revolutie', *HP*, 30-03-1974.

'Ruigoord vergaat met de haven in zicht', *Het Parool*, 23-05-1991.

'Ruigoord vreest Amsterdam, dorp wil met feest industrie bezweren', *De Volkskrant*, 27-08-1973.

'Vijftien en boordevol politieke ambities', *Het Parool*, 16-02-1998.

- o Map 04. Dossiers, map met affiches uit Nederland; briefkaarten (en prentbriefkaarten) uit Nederland; reclame folders uit Nederland; gerechtelijke stukken uit Frankrijk en Nederland; correspondentie uit Nederland; manuscripten uit Nederland; nota's en notities uit Nederland; publicaties uit Nederland. 1983-1991.

Kerkklanken, Nieuwsblad van de Parochie van de HH Engelbewaarders te Badhoevedorp, sep 1991.

- o Map 05. Notulen en diversen, map met gerechtelijke stukken, correspondentie, manuscripten, notulen, nota's en notities uit Nederland.

Open brief aan het Gemeentebestuur van Amsterdam van 'Ruigoord Ongehavend', 1991.

- o Map 06. Correspondentie en manuscripten, map met correspondentie uit Nederland en Verenigde Staten; manuscripten uit Nederland. 1973-1991.

Notulen Vergadering bij Hans Gritter, 20 februari 1991.

Landjuweel 2000, Verslag van het internationale vrije kunstfestival "Landjuweel 2000" op de vlakte en in de kerk van Ruigoord van 4-8 t/m 4-9-1991, 04-09-1991.

- o Map 07. Folders en pamfletten, map met reclame folders uit Nederland en West Duitsland; pamfletten uit Nederland; persberichten uit Nederland. 1976-1993.

'Waarom Ruigoord moet blijven?' Door bewoners, gedicht van Lenneke van der Assen (1987).

- *Collectie Simon Vinkenoog*

- o Inventaris Documentatie 180. m.b.t. Ruigoord.

Ruigoorder Dorpsbode no. 3, extra editie, 26 augustus 1973.

- *Knipselarchief kraak- en aktiebeweging*

- o Inventaris Doos 48. 1997+ Eurotop 1997-1998. Map 48.3: kraken Nederland, Groenord/Ruigoord, Omval, Staatsliedenbuurt. diversen.

'Aanleg Afrikahaven gaat definitief door', *Nieuws van de Dag*, 15-03-1997.

'Bonte stoet activisten bestrijdt Afrikahaven', *Het Parool*, 13-10-1997.

'Omstreden Afrikahaven was initiatief Den Uyl', *De Volkskrant*, 08-10-1997.

'Van Duijn (Groenen) laat zichzelf vastketenen', *Trouw*, 06-10-1997.

- o Inventaris Doos 49. 1998.

'Ruigoord feest, hijskraan rukt op', *De Volkskrant*, juli 1998.

'Ruigoord in strijd met Euro-recht', *Het Parool*, 20-06-1998.

Literatuur:

Bradley, Karin, en Johan Hedrén, *Green Utopianism. Perspectives, Politics and Micro-Practices* (New York: Routledge, 2014), <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.4324/9780203067215>.

Breek, Pieter, en Floris de Graad, *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam* (Amsterdam: de Vrije Ruimte, 2001).

Geus, Marius de, 'Utopian Sustainability: Ecological Utopianism', in: Liam Leonard en John Barry (red.), *The Transition to Sustainable Living and Practice* (Emerald, 2009) 77-100, [https://doi.org/10.1108/S2041-806X\(2009\)0000004007](https://doi.org/10.1108/S2041-806X(2009)0000004007).

Gilissen, Joseph Everhard Marie, *Spelen met de werkelijkheid. Utopie en hedendaagse sociale bewegingen* (Tilburg: Tilburg University Press, 1988), <https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/1206436/3955357.pdf>.

Herzele, Ann van, 'A Forest for Each City and Town. Story Lines in the Policy Debate for Urban Forests in Flanders', *Urban Studies* 43 (2006) 3, 673– 696.

Kallenberg, Freek, 'Desire is speaking', in: Saskia Poldervaart, Harrie Jansen en Beatrice Kesler (red.), *Contemporary Utopian Struggles* (Amsterdam: Aksant, 2001) 91-99.

Levitas, Ruth, 'Looking for the blue: The necessity of utopia', *Journal of Political Ideologies* 12 (2007) 3, 289-306, <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1080/13569310701622184>.

Mamadouh, Virgini, *De Stad in Eigen Hand. Provo's, Kabouters En Krakkers Als Stedelijke Sociale Beweging* (Amsterdam: Sua, 1992).

Neusüss, Arnhelm, *Utopie: Begriff und Phänomen des Utopischen* (Frankfurt am Main en New York: Campus Verlag, 1986).

Pruijt, Hans, 'The Logic of Urban Squatting', *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (2013) 1, 19-45.

Sargent, Lyman Tower, *Utopianism. A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010).

Website:

GroenFront!, 'Het nieuwe magazine van GroenFront is uit!', (versie 22 maart 2017), <https://www.groenfront.nl/nieuwe-magazine-groenfront-is/> (22-01-2020).

Lillesøe, Britta, 'Speech to Ruigoord 40 years, July 2013', <https://www.christiania.org/info/speech-to-ruigoord-40-years-july-2013/> (04-03-2020).

Port of Amsterdam, 'Ruigoordroute Moezelhaven', <https://www.portofamsterdam.com/nl/havenbedrijf/ruigoordroute-moezelhaven> (09-03-2020).

Ruigoord Facebookpagina, 'COVID-19 bericht', (versie 13 maart 2020), https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2896379950400899&id=194563117249276&anchor_composer=false (24-03-2020).

Ruigoord Portretten, 'Woordenlijst', <https://ruigoordportretten.wordpress.com/woordenlijst/> (09-01-2020).

Ruigoord, 'Vrienden van Ruigoord', <https://www.ruigoord.nl/vrienden-van-ruigoord/> (06-01-2020).

Salon Ruygoord, <http://www.salonruigoord.nl/> (09-03-2020).

Van Dale Online, s.v., 'utopie', <http://uu.vandale.nl> (18-01-2020).

Witte Reus, 'Aja Waalwijk. Axis Mundi', <http://www.wittereus.net/aja/axismundi/index.html> (04-03-2020).

Witte Reus, 'Aja Waalwijk. Nomadisch Museum',
http://www.wittereus.net/aja/nomadisch_museum/christiania2008.html (04-03-2020).

Overige bronnen:

Ruigoord, een unieke plek – Festival LandJuwel 2 tm 5 augustus 2012, Hans Kup (13 december 2012), fragment: 0'50"-2'45", <https://www.youtube.com/watch?v=mLIW1zaghpw>, (05-03-2020).